

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

**ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ
ТА ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Кваліфікаційна робота магістра

на тему:

«ЖАНРОВИЙ КАНОН ДЕТЕКТИВУ У ТВОРАХ А. КРІСТІ»

Виконала: студентка II курсу
групи ФЛ–23–1мз
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.041
Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська
Теличко Аліна Денисівна

Керівник к.філол.н., доц. Чернявська О.К.
Рецензент к.філол.н., доц. Жарко С. Ю.

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри

(підпис)

Дніпро – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин

Кафедра іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки

Освітній рівень магістр

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури

(переклад включно), перша – англійська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 20 ____ року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Теличко Аліни Денисівни

1. Тема кваліфікаційної роботи магістра (проєкту) _____
« Жанровий канон детективу у творах А. Крісті »

Керівник кваліфікаційної роботи (проєкту) _____
к. філол. н., доц. Чернявська О. К.

затверджені наказом УМСФ від « ____ » _____ 20 ____ року № _____

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи (проєкту) _____ 20 ____

р. 3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (проєкту):
дослідження специфіки масової літератури, аналіз жанрових особливостей детективу,
поетика детективних романів А. Крісті на рівні сюжету, системи персонажів та жанрового канону.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1) розглянути теоретичні засади та визначення детективного жанру в літературознавстві;

2) простежити історичний розвиток детективу як жанру;

3) охарактеризувати основні риси класичного детективу: структуру, персонажів, фабулу;

4) визначити особливості побудови сюжету й інтриги у творах Агати Крісті;

5) дослідити роль персонажів у її детективах як носіїв жанрових функцій;

6) визначити місце та значення творчості Крісті у розвитку класичного детективу.

5. Консультант розділів кваліфікаційної роботи (проєкту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Чернявська О.К., к.філол.н., доц.	05.09.2024	05.09.2024
Розділ 1	Чернявська О.К., к.філол.н., доц.	01.10.2024	01.10.2024
Розділ 2	Чернявська О.К., к.філол.н., доц.	01.11.2024	01.11.2024
Висновки	Чернявська О.К., к.філол.н., доц.	02.12.2024	02.12.2024

1. Дата видачі завдання 05.09.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи (проєкту)	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх аналіз	вересень 2024	виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	вересень 2024	виконано
3.	Написання вступу	грудень 2024	виконано
4.	Написання теоретичного розділу	жовтень 2024	виконано
5.	Написання практичного розділу	листопад 2024	виконано
6.	Формулювання висновків	грудень 2024	виконано
7.	Одержання відгуку та рецензії	січень 2025	виконано
8.	Захист	січень 2025	виконано

Магістрант _____
(підпис)

А. Д. Теличко
(ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____
(підпис)

О.К. Чернявська
(ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота – 63 стор., 59 джерел

Об'єкт дослідження: детективні твори Агати Крісті.

Мета роботи: вивчення специфіки жанрового канону детективу у творах Агати Крісті та визначення його основних елементів, що характеризують класичний детектив.

Теоретико-методологічні засади: робота ґрунтується на теорії жанру детективу, зокрема класичного детективу, а також на літературознавчих підходах до аналізу детективних творів, таких як теорії детективної фабули, персонажів, інтриги та структури. Серед основних теоретиків, на думку яких базується дослідження, можна виділити Г.К. Честертон, С.С. Ван Дайна, Р. Нокса, Р. Чандлера, а також інші сучасні дослідження в галузі літературної критики і жанрових досліджень.

Отримані результати: Творчість А. Крісті є зразком класичного детективу, який виражений через певну структуру та характерні елементи, такі як фабула, персонажі, інтрига, використання наративних стратегій. Основними ознаками жанрового канону детективу, реалізованими в її творах, є: чітка побудова загадки, спостережливі та розумні детективи, конфлікт між правдою та злочином, розвиток інтриги, який утримує увагу читача до самого кінця, викриття злочинця в кінці розслідування. Персонажі Крісті, такі як Еркюль Пуаро та міс Марпл, втілюють класичні архетипи детективів. Твори Агати Крісті не тільки відповідають жанровому канону, але й інтерпретують детективні мотиви в нових контекстах, зберігаючи сучасну актуальність.

Ключові слова: жанровий канон, детектив, Агата Крісті, класичний детектив, персонажі, інтрига, фабула, розслідування, літературознавство.

SUMMARY

The presented paper is dedicated to the study of the genre canon of the detective novel in the works of Agatha Christie, focusing on its structural and thematic components.

The object of the work can be defined as the genre canon of the detective novel as represented in the works of Agatha Christie.

The main aim of the paper consists in exploring the features of the detective genre in Agatha Christie's works, with a particular emphasis on the genre's structure, plot, and characters. It determined the accomplishment of such objectives as:

- a detailed analysis and systematization of the theoretical foundations of the detective genre;
- examination of the specific characteristics of the classic detective novel, including plot construction, character archetypes, and narrative techniques;
- investigation of how Agatha Christie's works fit into the broader context of the detective genre while contributing to its development.

The detective genre, as illustrated in Christie's works, is characterized by a clear structure, including an introduction of the crime, a detailed investigation, and a final resolution where the mystery is solved. Her famous detectives, such as Hercule Poirot and Miss Marple, embody the archetypal sleuth, combining intellect with a unique personal touch. Christie's narrative techniques, such as the use of red herrings, misdirection, and gradual revelation, align with and also innovate on the traditional conventions of the genre.

The scientific novelty of the presented research lies in its comprehensive exploration of how Agatha Christie's works adhere to and simultaneously expand the genre canon of detective fiction, influencing its development while maintaining its essential characteristics.

Key-words: *detective genre, genre canon, Agatha Christie, plot structure, character archetypes, mystery novel.*

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЖАНРОВОГО КАНОНУ ДЕТЕКТИВУ	3
1.1. Визначення детективного жанру в літературознавстві.....	5
1.2. Історичний розвиток детективу як літературного жанру.....	10
1.3. Основні риси класичного детективу: структура, персонажі, фабула.....	19
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ЖАНРОВОГО КАНОНУ В ТВОРЧОСТІ АГАТИ КРІСТІ	28
2.1. Особливості побудови сюжету та інтриги у творах Агати Крісті.....	28
2.2. Персонажі як носії жанрових функцій.....	34
2.3. Місце та роль Агати Крісті в розвитку класичного детективу.....	39
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Детективний жанр, який міцно утвердився в літературній традиції та продовжує впливати на сучасну масову культуру, є однією з найпопулярніших форм художньої прози. Одним із найвизначніших представників класичного детективу є Агата Крісті – британська письменниця, чії твори стали символом жанрового канону детективу. Її романи та оповідання займають особливе місце в літературній спадщині ХХ століття та справили істотний вплив на розвиток світового детективного мистецтва.

Визначення детективного жанру в літературознавстві та його особливості стали об'єктом численних досліджень, адже цей жанр охоплює важливі аспекти сюжету, інтриги, логічного пошуку та особливого психологізму. У своїй творчості Крісті створила власний стиль, який, спираючись на традиції класичного детективу, збагачував жанр новими художніми знахідками. Вивчення її творчості допомагає краще зрозуміти основи жанрового канону детективу, його розвиток і збереження традиційних рис.

Детальним дослідженням поняття «детективний жанр» займалися Бовсунівська Т. В., Гуляк Т. М., Р. Нокс, С. Бавін, Філоненко С. О., Коломієць І. І., Кукса Г. М., Макаренко Ю. Г., Стрижак В. Г., Барнс М., Титюк А. К., Кляйн К. Г., Волкен Ф., Агассі Дж., Катано Дж., Грелла Г., Меррілл Р., Вільсон Е. та інші. Їх дослідження акцентують увагу на взаємозв'язку жанрового канону детективу із літературними процесами. Зокрема, звернемо увагу, що С. Бавін визначає детектив як літературний жанр, основою якого є протистояння добра і зла, що розкривається через процес викриття злочину. На думку автора, головний акцент у детективі зроблено на розслідуванні, тоді як аналіз особистісних рис і емоцій героїв відходить на другий план. Розгадка таємниці зазвичай ґрунтується на логічних висновках, що базуються на доступній інформації як для розслідувача, так і для читача.

Актуальність роботи визначається значущістю творчості Агати Крісті як однієї з ключових постатей у детективному жанрі, чиї твори продовжують викликати захоплення читачів і науковий інтерес дослідників. Вивчення її спадщини дозволяє аналізувати становлення детективного канону, його основні риси та можливості трансформації у творах, що написані майже сто років тому, але залишаються актуальними сьогодні.

Об'єктом дослідження є детективний жанр у літературі.

Предметом дослідження є жанровий канон детективу в творах Агати Крісті, зокрема його характерні ознаки, структура та еволюція в межах її творчості.

Мета дослідження полягає у вивченні жанрового канону детективу у творчості Агати Крісті з акцентом на структуру, інтригу, побудову сюжету, особливості персонажів та їхню жанрову функціональність.

Для дослідження поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- 1) розглянути теоретичні засади та визначення детективного жанру в літературознавстві;
- 2) простежити історичний розвиток детективу як жанру;
- 3) охарактеризувати основні риси класичного детективу: структуру, персонажів, фабулу;
- 4) визначити особливості побудови сюжету й інтриги у творах Агати Крісті;
- 5) дослідити роль персонажів у її детективах як носіїв жанрових функцій;
- 6) визначити місце та значення творчості Крісті у розвитку класичного детективу.

Матеріалом дослідження стали твори Агати Крісті, зокрема 20 романів та 15 коротких оповідань, відібраних методом суцільної вибірки. Твори охоплюють різні періоди творчості письменниці та відображають ключові

аспекти класичного детективу. До дослідження увійшли такі романи, як «Вбивство в Східному експресі», «І невинні, і винні», «Або ти, або я», а також інші менш відомі твори. Крім того, було проаналізовано низку літературознавчих статей, рецензій та наукових праць, що висвітлюють специфіку жанру детективу і творчість Агати Крісті.

Методи дослідження. Дослідження здійснювалось на основі використання таких методів та прийомів: літературний аналіз, жанровий аналіз, історико-літературний метод, а також порівняльний аналіз.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання результатів роботи у викладанні історії літератури, у вивченні жанрової специфіки та історії детективного жанру. Результати дослідження можуть бути корисними як для науковців, так і для студентів, які цікавляться детективною літературою.

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі подано загальні відомості про дану наукову працю, починаючи від умотивування теми, мети, завдань, актуальності дослідження, визначення об'єкту, предмету та структурування роботи.

У першому розділі подаються загальні відомості про поняття «детективний жанр».

Другий розділ містить особливості реалізації жанрового канону в творчості Агати Крісті, зокрема її підхід до побудови сюжетів, інтриг та особливості персонажів, що стали символами класичного детективу.

У висновках подано узагальнені результати проведеної роботи.

Загальна кількість сторінок 63, кількість використаних джерел 59.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні основи жанрового канону детективу

1.1. Визначення детективного жанру в літературознавстві

Проблема жанру надзвичайно актуальна в сучасній науці. Це засвідчує поява останніми роками ґрунтовних вітчизняних праць із жанрової теорії, низки теоретичних досліджень еволюції конкретних жанрів, жанрової системи творчості окремих письменників. На сьогодні важливим стало висвітлення специфіки функціонування жанру в масовій літературі: саме жанр – ключове поняття для з'ясування її природи [Філоненко 2010, с. 81].

Детективний жанр займає особливе місце у світовій літературі та розглядається як один із найбільш популярних і багатогранних. Визначення цього жанру у літературознавстві має багато аспектів і базується на його історичному розвитку, структурних характеристиках, специфічних елементах сюжету, а також на еволюції соціальних і культурних функцій [Maugham 2002, р.9].

В основі детективу лежить розкриття загадки або злочину, навколо якого будується інтрига та який викликає інтелектуальний інтерес у читача. Однак насправді детективний жанр виходить за межі простого розслідування, зосереджуючи увагу на глибокому аналізі людських відносин, соціальних норм і навіть психологічних аспектів злочинної поведінки.

Як вважає дослідниця, І. Воробйова, історичний розвиток детективного жанру розпочався ще у ХІХ столітті, коли був закладений фундаментальний підхід до розслідування, що базувався на логіці, дедукції та методичному зборі фактів. Становлення жанру традиційно пов'язують із появою оповідань Едгара Аллана По, який у 1841 році написав повість «Вбивство на вулиці Морг». Саме тут з'являється перший у літературі професійний детектив – Огюст Дюпен, котрий стає архетипом для наступних поколінь детективних персонажів. Поєднання логічної загадки, інтригуючого сюжету та інтелектуального героя

стало важливими елементами жанру, які й сьогодні залишаються актуальними [Воробйова 2018, с.79].

I. Воробйова визначає детектив як літературний жанр, у якому головним є процес розгадки злочину або розв'язання загадки, що вимагає активної участі читача в розгортанні сюжету. За своєю структурою детектив часто складається з кількох ключових частин: злочин або загадкова подія, введення героя-розслідувача, розгортання процесу збирання доказів, зіставлення фактів та логічне вирішення проблеми. Детективний жанр відрізняється своїм чітким форматом, що створює своєрідну «гру» між автором і читачем, де останній має спробувати самостійно розкрити таємницю до моменту розкриття злочинця.

Структурна особливість детективного жанру полягає у використанні двох сюжетних ліній, одна з яких є прихованою, а інша – відкритою. Прихована лінія включає в себе дії злочинця, які є «закритими» для читача і розкриваються поступово. Відкрита ж лінія фокусується на розслідуванні, яке веде головний герой. Читач спостерігає за логічним і методичним процесом збирання інформації та пошуку доказів, що перетворює процес читання на своєрідний інтелектуальний виклик. Більшість детективних творів закінчується вирішенням загадки, що дає змогу відновити «порядок» і створює моральну та логічну гармонію [Grella 1970, с.30].

Дослідник Хейкрафт Х. вважав, що одним із важливих аспектів детективного жанру є персонажі. Як правило, головним героєм є детектив, який може бути професійним слідчим, приватним детективом або навіть випадковою людиною, що взялася за розслідування [Haucraft 2002, с. 15]. У літературі цей персонаж стає уособленням розуму, аналітичного мислення та логіки. Він часто є незалежним від зовнішніх впливів, здатним критично оцінювати події та відокремлювати факти від домислів. Його опонентом виступає злочинець, чия роль також є важливою. Злочинець повинен бути досить сильним та хитрим, аби створити належний інтелектуальний виклик для головного героя і, відповідно, для читача. У більшості випадків цей

конфлікт є основним рушієм сюжету, що визначає динаміку твору [Титюк 2013, с.124].

Фабула детективу побудована таким чином, щоб залучити читача до активної участі в процесі розгадки. Саме тому в детективі широко використовуються різноманітні стилістичні прийоми, як-от хибні сліди, сюжетні повороти, несподівані докази, що з'являються у найнесподіваніші моменти. Також варто відзначити значення локацій та антуражу. Місце, де відбувається злочин, часто виступає унікальним об'єктом розслідування, що дозволяє автору створювати атмосферу загадковості й підсилювати інтригу. Деякі твори переносять читача у замкнені простори, що посилює напругу та змушує підозрювати всіх без винятку.

Детективний жанр у літературознавстві підлягає різним класифікаціям і поділяється на кілька піджанрів. Наприклад, класичний детектив зосереджений на логіці й розгадуванні загадки, часто без зайвих емоційних переживань героїв. Він має строгі канони, де збереження логічності та чистоти мислення детектива є основними вимогами [Пругло 2019, с.175]. Натомість у психологічному детективі акцент робиться на мотивації злочинця, психологічному напруженні та глибокому аналізі характерів. Соціальні детективи, у свою чергу, досліджують питання моралі, етики та соціальних відносин через призму злочинів і їх розслідувань.

Детективний жанр не тільки розважав читачів, а й виконував соціально значущу функцію, аналізуючи моральні та етичні проблеми суспільства, звертаючи увагу на несправедливість і недосконалість системи правосуддя. У ХХ столітті з'явилися нові тенденції, які розширили рамки жанру, роблячи його ще більш універсальним і актуальним. В сучасному детективі відбуваються змішання жанрів та використання інноваційних підходів до створення сюжету, що дозволяє йому залишатися одним із найулюбленіших жанрів літератури.

За М. Макіненом, детективний жанр належить до числа найпопулярніших та найзахопливіших літературних напрямів. Його відмінною рисою є особливості структури, характерні елементи і атмосфера, які суттєво відрізняють його від інших жанрів. Водночас детективні твори можуть включати різноманітні мотиви й елементи інших жанрів, таких як трилер, пригодницька література, фантастика та інші. Його привабливість полягає в таємничості, несподіваних поворотах та інтригуючих сюжетних лініях. Із розвитком суспільства і технологій детективний жанр зазнавав значних змін, розширюючи свої межі, що дозволяє говорити про його сучасний стан та можливі перспективи [Makinen 2019, с. 45].

Таким чином, детективи займають особливе місце в літературі, кіно та інших медіа. Вони є важливим компонентом масової культури, куди належать прозові твори, фільми та навіть комікси, які часто зосереджуються на розкритті злочинів або вирішенні загадок. Незважаючи на те, що визначення детективного жанру може змінюватися залежно від різних підходів і контекстів, його основна ідея – це побудова сюжетів на основі розгадки загадкових подій, пошуку істини та розслідування злочинів.

Детективи поділяються на декілька піджанрів, кожен з яких має свої особливості. Наприклад, «жорсткий» детектив (або «хард-бойлд») зазвичай містить сцени жорстокості та напруженість у сюжеті, тоді як класичний детектив зосереджується на логічному вирішенні загадок та інтригуючій фабулі [Бовсунівська 2009, с.31]. Існують також технічні детективи, у яких важливу роль відіграє використання новітніх технологій та наукових знань, та інтелектуальні детективи, де акцент робиться на логічних міркуваннях та аналітичних здібностях персонажів. Кожен із цих напрямів відрізняється своїм підходом і виразними засобами, завдяки чому жанр зберігає свою різноманітність та привабливість.

Визначенням детективного жанру займалися багато видатних письменників і літературознавців. Серед них – американський письменник Р.

Чандлер, який відомий своїми творами про приватного детектива Філіпа Марлоу. Чандлер характеризував детектив як форму мистецтва, що ґрунтується на створенні драматичного ефекту через важкі обставини, що розкривають таємниці [Chandler R. 1990, с. 230]. Інший літературознавець, Е. Вілсон, підкреслював соціальну значущість жанру, який зосереджується на розкритті кримінальних дій та наголошує на почуттях справедливості та правосуддя [Wilson 1997, с.146].

Значний внесок у розвиток і розуміння жанру зробив А. К. Дойл – автор знаменитих творів про Шерлока Холмса. Він вбачав у детективі засіб дослідження кримінальних справ, де важливими є розгадка загадок, деталізація та обставини злочину. Важливими для формування жанру також є твори Е. А. По, А. Крісті, Д. Сейєрс, котрі розвивали різні напрями детективу і закладали основи сучасних піджанрів.

Поняття детективного жанру варіюється залежно від підходу автора, його ідейного задуму та цільової аудиторії. Незважаючи на це, загальна сутність детективного жанру зберігає стабільність, що дозволяє читачам очікувати певних елементів і особливостей у творах цього напрямку. Завдяки аналізу, критичному осмисленню та розширенню меж жанру детективні твори продовжують розвиватися, залишаючись важливим і улюбленим жанром для багатьох поколінь читачів.

Усі ці визначення акцентують увагу на важливості загадок, деталей та обставин для створення інтриги та збереження напруженості в детективних творах. Основні характеристики детективного жанру містять такі ключові елементи:

Р. Барнард акцентує увагу на тому, що детективні оповідання покликані викликати напруженість і пробуджувати цікавість у читачів і глядачів через створення загадок та таємниць, що потребують розгадки. У сюжетах цього жанру зазвичай присутній головний персонаж-детектив, якого вирізняють високий інтелект, кмітливість і унікальні вміння. Часто в інтелектуальних

детективах слідчому допомагає вірний товариш, котрий виступає в ролі спостерігача процесу розгадки та нерідко розповідає про перебіг розслідування з погляду, доступного для читача [Barnard 1990, с.86].

Детективні історії часто структуровані як головоломки, що спонукають читача або глядача до роздумів та аналізу, аби дійти до розв'язання загадки. Важливими складовими цього жанру є підозрювані, свідки, докази, мотиви та інші деталі, що сприяють виявленню злочинця. Майже всі детективні оповідання мають центральний злочин, що потребує розкриття, а також його наслідки, які впливають на перебіг історії.

Для детективного жанру характерний мінімум описів та стислість у характеристиках персонажів, що дозволяє зосередитися на подіях і розгадці таємниці. В кінцевій частині твору загадка обов'язково має бути розгадана, а зло викрите, що забезпечує задоволення від вирішення сюжетної інтриги.

Таким чином, поняття і головні риси детективного жанру є складними, але вони відіграють важливу роль у літературі, кіно та інших формах медіа. Аналіз і вивчення цих елементів дозволяє краще зрозуміти природу й значення детективного жанру, а також сприяє його подальшому розвитку й удосконаленню в сучасному культурному просторі.

Детективний жанр у літературознавстві розглядається як складне й багатогранне явище, що поєднує у собі логічну побудову сюжету, психологічну глибину та соціальний аналіз. Його еволюція відбиває зміни у суспільстві, літературних підходах і запитах читачів, що робить його живою частиною літературного процесу. Завдяки своїй здатності інтригувати, викликати до роздумів і розважати, детектив залишається важливим елементом літературного світу, продовжуючи надихати нові покоління авторів і читачів.

1.2. Історичний розвиток детективу як літературного жанру

У літературному світі існують твори, здатні захопити як дорослих, так і дітей. До них неодноразово повертаються, перечитують і з насолодою дивляться їхні кіноадаптації. Вони порушують вічні теми добра і зла, любові та ненависті, стосунків між людиною і суспільством, війни і миру [Ruscroft 1997, с. 231]. Проблематика, пов'язана зі злочином та його наслідками, залишається особливо актуальною у всі часи, що й створило передумови для виникнення жанру детективу Р. Алевин впевнений, що сьогодні детектив став одним із найулюбленіших жанрів [Alewyn 1994, с. 18].

Як зазначено у тлумачному словнику, детектив – це, передусім, літературний і кінематографічний жанр, у якому автор присвячує увагу розкриттю заплутаної таємниці, яка є пов'язаною із злочином [Великий тлумачний словник 2005, с. 54].

Детектив як жанр має глибокі історичні корені, його основою є юридичний мотив, зокрема боротьба між злочином і правосуддям. Наприклад, рішення царя Соломона у суперечці двох жінок – це один із перших прикладів детективного підходу. Схожі сюжети зустрічаються у стародавніх індійських та арабських переказах. Також у стародавній античній літературі можна побачити відлуння жанру, адже в кожного народу були мудрі судді, які викривали злочинців за допомогою хитромудрих методів. Подібні мотиви зустрічаються й в стародавніх азербайджанських творах, як-от у літературі середньовічної Персії, де мудра Томіріс розкриває підступи Кіра [Chandler 1990, с.174].

Загадка і процес її розгадки завжди були цікавими для людства, через що з'явилися різноманітні міфи, легенди, казки, а згодом – готичний роман, оповідання жахів і, зрештою, детектив. Багато стародавніх історій включають загадкові та заплутані ситуації, що формують основу детективного сюжету.

Історія розвитку детективу проходить три основні етапи. Першим є класичний англійський детектив, який найкраще представлений творами А. К.

Дойла (відомий Шерлок Холмс) та А. Крісті (Еркуль Пуаро і міс Марпл). Такий детектив побудований на аналітичному методі, а пошук істини відбувається завдяки дедуктивним або психологічним підходам. Головний герой – інтелектуал і часто професіонал у певній галузі, який, хоча і може не бути поліціантом, має знання з криміналістики. Важливим аспектом такого детективу є єдність місця та дії, що яскраво простежується у таких класичних творах, як «Дванадцять подвигів Геракла» чи «Десять негрят» А. Крісті.

Наступним етапом розвитку став американський «жорсткий» детектив, представниками якого є Д. Хеммет і Дж. Х. Чейз. Їхні твори суттєво відрізняються від класичного англійського детективу, зокрема зміною локацій та акцентом на фізичне протистояння, насильство й застосування зброї. Головний герой таких творів нерідко опиняється в епіцентрі інтриг, де справедливість не завжди досягається мораллю, а частіше – хитрістю та силою.

Останньою гілкою детективу є французький детектив, що зосереджений на ідеології екзистенціалізму та акцентує на абсурдності життя і духовній боротьбі героя. Тут головний герой, хоча і не володіє видатним інтелектом чи фізичною силою, має глибокий внутрішній світ і може адаптуватися до будь-яких обставин. Такий сищик часто поєднується з образом жертви, а розгадка злочину – результат морального вибору. Після Другої світової війни в детективному жанрі відбулися значні зміни під впливом постмодернізму [Wolcken 1953, с.5].

Т. Кестхеї відзначає, що елементи детективного жанру простежуються ще в Біблії. Наприклад, у розповіді про Каїна і Авеля є всі основні складові: злочин, винуватець, жертва, мотив, докази, спроба приховати сліди злочину і навіть знаряддя вбивства. Також, цар Соломон, використовуючи психологічні прийоми, розкриває істину у справі з фальшивою матір'ю [Кестхеї 1999, с. 26]. Проте вважається, що як окремий літературний жанр детектив остаточно сформувався лише в ХІХ столітті.

Його початок прийнято пов'язувати з виходом у 1841 році першої детективної історії «Вбивство на вулиці Морґ» Е. А. По, якого вважають засновником інтелектуального детективу та наукової фантастики. Його «логічні оповідання», зокрема «Вбивство на вулиці Морґ», «Золотий жук», «Вкрадений лист», стали основою для класичного детективного жанру, популярного й донині [Титюк 2013, с. 122]. Багато відомих авторів у своїй роботі орієнтувалися на творчість Едгара По.

В оповіданнях Едгара По можна знайти основні принципи детективного жанру, які згодом перейняли інші письменники. Серед них особливо виділяється метод дедукції. По створив схему, яка включає злочин, свідчення, логіку розслідування і визначення винуватця. У центрі його детективів – логічні міркування слідчого, що формують художню цінність сюжету. Злочинець зазвичай розкривається наприкінці, оскільки від самого початку він не викликає підозри. Такий неочікуваний фінал можна побачити, наприклад, у розповіді «Вбивство на вулиці Морґ», де вбивцею виявляється велика мавпа [Христич 2015, с. 413].

Для персонажів типу Дюпена, Холмса чи Мегре розслідування – не просто обов'язок, а своєрідне джерело задоволення, здійснюване заради пізнання, а не матеріальної винагороди. Відповідно до традицій По, детективні історії мають бути написані в стриманому стилі, що підкреслює логічну майстерність слідчого. Важливим нововведенням Е. По стала ідея змагання між приватним детективом і поліцією, де детектив, як правило, бере верх [Богацький 2002, с. 52].

Засновниками детективного жанру поряд із По вважаються також А. К. Дойл, Г. Кіт, В. Коллінз [Catano 2000, с. 432]. Конан Дойл та Честертон працювали в жанрі короткої прози, а Коллінз впроваджував детективні елементи у своїх романах. У його творах, таких як «Жінка в білому», помітні впливи готичного роману: таємнича атмосфера, всемогутній злодій, загадкові образи.

У «Місячному камені» Коллінз вже демонструє традиції, властиві детективу. Популярність детективного жанру в Англії значно зросла після виходу романів Коллінза «Жінка в білому» (1860) і «Місячний камінь» (1868). У творах ірландця Ш. Ле Фаню, зокрема «Рука Вайлдера» та «Шах і мат», відчувається поєднання готичного роману та детективу [Maugham 2002, с. 173].

На розвиток детективного жанру вплинули філософські та соціальні концепції щодо злочину, справедливості та покарання. Основою суспільних процесів є «воля до влади», яка породжує насильство. Злочин – це природне явище з антропологічної точки зору а згідно з фрейдистською теорією, злочин випливає з невикорінного інстинкту руйнування. Він розглядається як наслідок конфлікту між особистістю та суспільством, крайнє вираження суперечностей між індивідуальними прагненнями і громадськими інтересами.

Соціальний порядок не лише карає злочинця, але й виховує його у процесі покарання. Типи злочинів часто залежать від особливостей соціальної системи, яка їх породжує, як-от мафія в Італії, гангстеризм і наркомафія в США, або ж корупція в Азербайджані. Таким чином, кожен злочин має соціальне підґрунтя, і в ньому завжди присутні три сторони: сам злочинець, суспільство, проти якого спрямовано злочин, та поліція, яка зобов'язана розкрити цей злочин.

На думку О. З. Перенчука, детективний жанр є особливо характерним для масової літератури та кіно ХХ століття. Дослідник пояснює, що специфіка цього жанру полягає в наявності головного персонажа-детектива (часто приватного), який проводить розслідування злочину. Весь зміст детективної історії базується на пошуку істини [Перенчук 2013, с. 306].

А. О. Пругло вважає, що важливою рисою детективного жанру є його соціальна спрямованість. Оскільки детектив базується на розслідуванні злочину, він охоплює ті періоди, коли в суспільстві загострюються проблеми, що порушують основи моралі та законності [Пругло, Сенчук, Кушнірова 2019,

с. 174]. Саме детективні автори часто зображують недоліки та вади суспільства, відкрито критикуючи його хиби.

Англійська дослідниця Г. Грелла зазначала, що детективна література – це символ цивілізованого суспільства, а розслідування злочину символізує всі позитивні риси сучасного світу, що додає жанру романтичного забарвлення. Це важливо, особливо сьогодні, коли суспільство потребує боротьби зі злом, його викриття та покарання [Grella 1970, с. 35].

Є. Мелетинський виділяє елементи детективного жанру в казках «Тисячі й однієї ночі» та середньовічних китайських новелах на зразок «хуабень». Вивчаючи традиції, що вплинули на розвиток детективу, дослідники, як Я. Маркулан і Т. Кестхеї, згадують Шекспіра, Вольтера, Бомарше, Годвіна, Діккенса та Бальзака. Мелетинський підкреслює, що найбільш наближеним до детективного жанру виявився твір Е. Т. А. Гофмана «Мадемуазель де Скюдері» (1818), де присутні як загадка, так і розслідування, однак відсутній персонаж-детектив, що вже з'явився у китайських новелах типу «хуабень» [Мелетинський 1997, с. 10].

М. Коен зазначає, що протягом більшої частини ХХ століття детективні твори займали провідне місце серед друкованих видань. На його думку, у 1950-ті роки детектив випереджав усі інші літературні жанри [Коэн, Нагель 2010, с. 65]. Незважаючи на безліч сучасних детективів, вони рідко досягають рівня таких видатних авторів, як Е. А. По, А. К. Дойль та А. Крісті, чії твори визнані читачами класикою жанру. Кожен із них має свій унікальний стиль і підхід до написання [Бовсунівська 2009, с. 116].

Однак і сьогодні якісні детективи продовжують з'являтися. Одним із популярних напрямків у сучасній літературі є «історичний детектив» – жанр, що дає змогу читачам заглибитися у мало відомі історичні події та захопливі таємниці минулого [Капельгородська, Кошенко 1994, с. 382]. Одним із найвідоміших зразків історичного детективу нового покоління є роман

італійського історика Умберто Еко «Ім'я рози» (1980), що став значущим явищем у жанрі.

Незалежно від того, на якому етапі розвитку детективного жанру або певного його піджанру перебуває конкретний твір, на думку дослідників, він завжди зберігає набір специфічних ознак, що дозволяють його ідентифікувати як детективний. Основні риси детективного жанру окреслив Н. Н. Вольський чи [Бовсунівська 2009, с. 215], зазначаючи, що «світ детективу значно впорядкованіший за реальне життя»:

- Одна з ключових характеристик класичного детективу – це повнота інформації. Розгадка не повинна базуватися на фактах, які не були подані читачеві в процесі розслідування. До моменту розкриття злочину читач має володіти достатнім обсягом інформації, щоб мати змогу самостійно здогадатися про розв'язку. Можуть залишатися лише незначні деталі, що не впливають на можливість розкрити загадку. У фіналі всі питання мають знайти своє пояснення.

- Орієнтація на буденність подій і середовища. Події детективу зазвичай розгортаються в умовах, звичних і зрозумілих для читача. Це дозволяє йому одразу відрізнити звичайне від дивного.

- Типова поведінка персонажів. Героєві часто притаманна передбачуваність: психологія і мотиви більшості персонажів зрозумілі, а їхні особливі якості помітні з першого погляду. Вчинки, у тому числі злочинні, слідує усталеним мотивам.

- Завдання правил побудови сюжету. У класичному детективі існує правило, за яким оповідач і детектив не можуть виявитися злочинцями.

- Моральний аспект. Класичний детектив завжди містить моральне послання, закінчуючись покаранням злочинця і перемогою справедливості [Бовсунівська 2009, с. 184]

Цей набір характеристик визначає межі допустимих логічних побудов, спрощуючи читачеві аналіз подій. Однак деякі піджанри детективу не повністю дотримуються цих правил.

Окрім того, у класичному детективі майже не допускаються випадкові помилки та збіги. Наприклад, якщо свідок говорить правду, бреше або помиляється, це завжди має логічне пояснення, чого немає у реальному житті, де свідок може випадково переплутати деталі [Кушнірова, Пругло, Сенчук 2019, с. 174].

Сучасна детективна література відзначається широкою жанровою палітрою. Серед різновидів можна виділити:

- «детектив-головоломку», де присутність злочину не є обов'язковою;
- «готичний» детектив, що містить елементи страху та умовно-містичні мотиви;
- «шахрайський» детектив, споріднений з пікареским жанром;
- «науковий» детектив, з акцентом на науковий метод розслідування (Остін Фрімен);
- «перевернутий детектив», де читач із самого початку знає розгадку та слідкує за розслідуванням (Р. Остін Фрімен) [Наусcraft 2002, с. 24];
- «леді-детектив», де головною героїнею є харизматична жінка;
- політичний детектив, що фокусується на політичних злочинах;
- поліцейський детектив, де центральними фігурами є представники закону (Е. Воллес) [Кицак 2009, с. 51];
- містичний детектив, що включає елементи потойбічного, незрозумілого з наукової точки зору, розділений на три підвиди: історичний, хорор та фантастичний детектив (С. Кінг, У. Еко, С. Лук'яненко).
- молодіжний детектив, де події розкриваються крізь призму сприйняття молодого героя, що бере участь у розслідуванні [Murch 1958, с. 49].

Крім цього, виділяють інші субжанри: детектив-загадку (А. К. Дойл), історичний детектив (Дж. Д. Карр), соціальний детектив (Д. Сейерс), поліцейську історію (Е. Уоллес), реалістичний детектив (Е. С. Гарднер), натуралістичний детектив (С. Д. Хеммет), літературний детектив (Ж. Сіменон) [Murch 1958, с. 50].

Іноді до піджанрів детективу зараховують кримінальні романи та військово-політичні твори, що стали популярними у зв'язку з подіями світових воєн ХХ століття. Однак таке розмежування умовне, адже багато творів поєднують ознаки кількох піджанрів [Wells 1993, с. 107].

Розглядаючи персонажів детективного жанру, Томсон Х. Д. виділяє найбільш типові образи, що стали традиційними фігурами:

- Слідчий – ключова особа, яка здійснює розслідування. Його роль може виконувати представник правоохоронних органів, приватний детектив, друг або випадкова людина, яка з певних причин залучена до розслідування. Головний слідчий ніколи не виявляється злочинцем, оскільки його фігура є основою сюжету. Якщо це професіонал, то він може бути експертом чи звичайним працівником поліції, який у разі потреби звертається до консультанта.
- Приватний детектив – це фахівець, для якого розслідування є основною діяльністю, хоча він і не працює в поліції. Часто образ приватного детектива зображується як самостійного героя, протиставленого бюрократичній системі, яка іноді робить помилки або слідує неправильним слідам, що робить героя симпатичним для читача і підкреслює його здібності.
- Слідчий-аматор – герой, для якого розслідування є хобі або ж вимушеним кроком через обставини. Така персона може бути випадковою людиною, змушеною вести розслідування, щоб допомогти близьким. Такі образи часто зближують розслідування з читачем, створюючи відчуття, що «кожен міг би взятися за це завдання».

- Злочинець – персонаж, який здійснює протиправні дії, намагаючись приховати сліди і перешкодити слідству. У класичному детективі особа злочинця розкривається лише в кінці, а протягом розповіді він може бути лише свідком, підозрюваним або жертвою, щоб зберегти інтригу.
- Жертва – людина, що постраждала від злочину або таємничої події, яка іноді може виявитися самим злочинцем, створюючи неочікувані повороти сюжету.
- Свідок – персонаж, який має певні знання про злочин, і через нього часто описується сам злочинець.
- Компаньйон слідчого – помічник, який допомагає, але не володіє професійними навичками. Його завдання – відтіняти інтелектуальні здібності слідчого, ставлячи йому запитання, що допомагає читачеві слідкувати за розвитком розслідування. Приклади – доктор Ватсон у К. Дойля та Артур Гастінгс у А. Крісті.
- Консультант – персонаж із здібностями до розслідувань, який не бере безпосередньої участі, але дає поради. Консультант може бути як головним персонажем, так і другорядною фігурою.
- Помічник – спеціаліст, який надає слідчому інформацію для розслідування, зокрема криміналістичні дані.
- Підозрюваний – той, кого слідство вважає можливим злочинцем. Часто це не справжній злочинець, а лише когось, на кого падає підозра, тоді як справжній злочинець залишається непомітним до кінця. Однак, в творах А. Крісті, іноді перший підозрюваний і є злочинцем [Thompson 1991, с. 7].

Загальними характеристиками головних героїв детективу є винятковий розум, широкий кругозір, розвинута інтуїція, непересічне почуття гумору та індивідуальність, що іноді межує з ексцентричністю. Таким чином, детективний жанр, незважаючи на свою порівняну молодість, став одним з найпопулярніших напрямів сучасної літератури, зберігаючи певні риси, що є

характерними для більшості його підвидів і продовжують захоплювати читачів.

1.3. Основні риси класичного детективу: структура, персонажі, фабула

Класичний детектив займає важливе місце в літературній традиції, ставши одним із найвпізнаваніших жанрів, завдяки якому розвивається мистецтво побудови інтриги, моральної дилеми та психологічної гри з читачем. Його основні риси включають чітку структуру, особливий підхід до створення персонажів та вміння розгортати захоплюючу фабулу, яка тримає в напрузі до останньої сторінки. Серед письменників, які внесли великий вклад у становлення жанру, варто згадати А. К. Дойла, Е. По, Ж. Сіменона та, звичайно ж, А. Крісті, якій вдалося перетворити класичний детектив на культурний феномен.

Однією з найголовніших рис класичного детективу є його структура. Традиційно детективні історії діляться на кілька ключових частин: знайомство з головними героями, встановлення злочину, розгортання розслідування, кульмінацію, в якій детектив розкриває злочинця, і розв'язку, що пояснює всі заплутані моменти. Найважливішим елементом такої структури є поступовість і логічність дій, яка забезпечує інтригу і водночас стимулює читача самостійно розмірковувати над тим, що відбувається. Цей жанр особливо підкорив читачів можливістю відчувати себе частиною процесу розслідування, граючи з підказками та інформацією, наданою автором. Кожен фрагмент оповіді продуманий так, щоб крок за кроком приводити до несподіваного, але логічного фіналу.

У класичному детективі велика увага приділяється персонажам. Головний герой – детектив – є центром всього сюжету. Він виступає своєрідним інтелектуальним викликом, що балансує між холодним аналізом і співчуттям. Зазвичай це яскрава, ексцентрична постать, яка володіє гострим розумом і особливими методами розслідування. А. К. Дойл створив культового детектива Ш. Холмса, який став символом аналітичного підходу та дедуктивного методу. А. Крісті, у свою чергу, подарувала світу Е. Пуаро та міс Марпл, кожен із яких

має унікальні риси та методику розгадування злочинів. Пуаро з його педантичністю і логікою представляє класичний типаж розумового слідчого, тоді як міс Марпл використовує спостережливість і знання людської натури.

Е. Квін вважає, що окрім детектива, важливими персонажами є жертва, злочинець та допоміжні фігури, такі як підозрювані, свідки або навіть друзі детектива. У багатьох класичних творах ці персонажі представлені з великою увагою до деталей: їхні мотиви, взаємозв'язки та характери створюють багатшаровий контекст, у якому розгортається основний конфлікт. Кожна особа може мати власні таємниці, які поступово розкриваються в ході розслідування, і часто навіть другорядний персонаж відіграє важливу роль у розгадці [Queen 2019, с. 18].

Фабула класичного детективу базується на чіткому розвитку подій, що стосуються злочину, розслідування і розкриття правди. Вона може бути розгалуженою і складною, але завжди залишає місце для логічних розв'язок. Один з ключових елементів такого типу літератури – це загадка, яка є серцем фабули. Злочин зазвичай відбувається у замкненому просторі, де обмежене коло підозрюваних. Відомі романи А. Крісті, такі як «Вбивство у «Східному експресі»» та «Десять негрят», стали класичними прикладами використання замкненого простору, де кожен персонаж перебуває під підозрою. Таке розташування додає напруження і змушує читача замислитися над кожною деталлю, що подається у вигляді речових доказів, діалогів або поведінки героїв.

Крім загадки, детективна фабула включає елементи психологічної гри. У багатьох творах наголос робиться на вивченні людських емоцій, мотивів та соціальних зв'язків. Відомі письменники приділяли велику увагу аналізу відносин між персонажами, що дозволяло їм показувати злочин не лише як результат конкретних дій, а як наслідок складних обставин і моральних дилем. Це додавало творам глибину і виходило за рамки простого зіставлення фактів.

Значним досягненням класичного детективу є вміння поєднувати розвагу та інтелектуальне навантаження. Незважаючи на суворість структурних канонів, автори цього жанру змогли перетворити детективи на щось більше, ніж просто

загадки. Вони створювали символічні світи, де кожен персонаж і подія мають значення, які формують широку картину. Це, зокрема, дозволило класичному детективу розвинути нові підходи у створенні персонажів, фабули та інтриги, які продовжують впливати на сучасну літературу.

Принагідно зазначимо, що класичний детектив має кілька ключових рис, які роблять його легко впізнаваним і особливо привабливим для читачів. Ці риси охоплюють як структуру твору, так і специфіку його персонажів та сюжетну лінію.

Дж. Агассі довела, що у класичному детективі структура є надзвичайно важливою, оскільки саме вона визначає порядок подій, темп і динаміку розвитку сюжету. Зазвичай твір починається з опису злочину або загадкової події, яку потрібно розгадати. Це слугує своєрідним «гачком», що приваблює увагу читача і стимулює його інтерес. Важливо, що вся подальша історія будується як логічна послідовність дій, які поступово розкривають деталі і приводять до розв'язки [Agassi 1982, с.99].

Класична структура детективу, якою користуються письменники детективів, включає кілька основних етапів, зокрема Р. Нокс досить влучно описав їх:

1. Вступ (зав'язка), злочин або загадкова подія. Тут читач дізнається про обставини справи, а також знайомиться з основними дійовими особами. Автор подає «ключові елементи», які згодом допоможуть у розгадці, і хоча ці підказки можуть бути замаскованими, вони від самого початку знаходяться у тексті.

2. Розвиток подій. На цьому етапі слідчий або головний герой поступово збирає інформацію, яка допомагає йому зрозуміти, що сталося, і хто є потенційним злочинцем. Часто деталі подаються як докази, які можна інтерпретувати по-різному, і читач також має можливість «грати» у цю гру, намагаючись здогадатися про правду.

3. Кульмінація. Цей етап детективу зазвичай припадає на момент, коли головний герой збирає всі докази та спостереження і виходить на злочинця. Найчастіше це робиться шляхом логічного викладу висновків, інколи з

сюрпризом, коли винним виявляється той, кого ніхто не підозрював.

4. Розв'язка. Класичний детектив завжди завершується розкриттям злочину, коли всі питання отримують відповіді, а злочинець – своє покарання. У цьому ідеї класичної справедливості, коли світ, як і належить, повертається до рівноваги, а істина завжди тріумфує.

Д. Хаммет та Дж. Чейз переконані, що сюжет детективного твору будується на основі таємниці, що завжди привертала увагу суспільства. Людська пристрасть до загадкового супроводжує нас протягом всієї історії, а згодом цей мотив знайшов своє відображення в мистецтві, зокрема в літературі. Ключовим елементом сюжету детективу є наявність нез'ясованої події або обставин, які потребують розслідування [Bernthal 2016, с. 82].

Важливо зазначити, що істинні деталі подій не розкриваються читачеві до самого завершення розслідування. Замість цього він стає свідком процесу, супроводжуючи автора на кожному етапі і отримуючи можливість формувати власні версії та оцінювати відомі факти. Відзначимо кілька основних сюжетних принципів, що визначають класичний детектив.

По-перше, у творі присутні типові персонажі детективного жанру. Серед них особливо виділяється детектив-аматор, часто ексцентричний і з оригінальними манерами. Він здатний перевершити поліцію в умінні спостерігати та узагальнювати факти, а також має компаньйона, який виконує роль оповідача.

По-друге, сюжетна структура включає в себе послідовність: злочин, дедуктивне розслідування, розкриття та покарання злочинця. Цей каркас дозволяє органічно розвивати сюжет, поступово підводячи читача до розкриття таємниці.

По-третє, у детективі використовуються різноманітні сюжетні ходи, такі як вбивство в закритій кімнаті, психологічні екскурси, помилково підозрювана особа, нестандартні рішення проблем, а також хибні докази. Злочин розкривається завдяки інтелектуального підходу, що є характерним для жанру.

Дедуктивні методи, які використовуються в сюжеті, мають бути логічними

та реалістичними можуть бути застосовані не тільки в художньому творі, а й у реальному житті. Детективи часто виключають всі можливі варіанти, крім одного – іноді найнеймовірнішого – він і буде істинним, а складність справи зазвичай призводить до простоти її розв'язання.

Крім того, класичний детектив несе в собі моральну ідею, що виражається в перемозі справедливості та покаранні злочинця, що є загальноприйнятою рисою жанру.

Дослідник Т. Гуляк запропонував власну формулу детективного нарративу, що складається з кількох ключових пунктів. По-перше, сюжет базується на розкритті таємничих обставин, за яких скоєно злочин. По-друге, розслідуванням займається непрофесійний детектив, в супроводі якого діє оповідач, що спостерігає та описує події. По-третє, умови для розкриття таємниці повинні бути зрозумілі. Детектив, вступаючи в розслідування, володіє такою ж інформацією, як і читач, створюючи конкуренцію в розгадуванні загадки [Гуляк 2014, с. 149].

Розкриття таємниці має бути несподіваним. Автор використовує принцип «очевидного – незвичайного», де найглибші таємниці мають найпростіші пояснення. Завершення розслідування, яке зазвичай відбувається в кабінеті детектива, інколи нагадує цілу лекцію.

Загалом, структура детективного твору традиційно складається з трьох етапів: загадка (зазвичай це злочин), хід розслідування та викриття (розкриття злочину). Ці елементи відповідають класичним складовим художнього твору: зав'язці, кульмінації та розв'язці. Їхня послідовність може бути порушена, як це спостерігається в детективах-перевертнях.

У детективних творах основною метою є розкриття таємниці та вирішення злочину. У межах сюжету відбувається логічний процес, в якому головний герой, аналізуючи факти, наближається до істини. Відкриття злочину є необхідним етапом у детективному жанрі, проте основна увага все ж зосереджена на розслідуванні. Через це детальний опис характерів і емоцій персонажів стає другорядним. Часто таємниця розкривається шляхом логічних умовиводів, спільних для розслідувача та читача [Barnes 1995, с. 20].

Ця композиційна структура детективного жанру формує специфічну парадигму персонажів: з одного боку, присутній негативний герой (злочинець і його спільники), а з іншого – позитивний (розслідувач і його помічники). Обидві сторони пов'язані між собою ланцюгом подій і фактів, які врешті-решт ведуть до розкриття злочину, символізуючи перемогу добра над злом. Існують також детективи, де з'ясовується, що на перший погляд очевидний поділ на «поганих» і «добрих» персонажів є хибним. Наприклад, коли злочинець наймає детектива, щоб уникнути підозри, або в поліцейських детективах, де один із співробітників виявляється спільником злочинців.

Дослідження структурних і сюжетних характеристик відомих творів детективного жанру дозволяє виділити основні канони детективного роману. С. С. Ван-Дайн у статті «Двадцять правил для написання детективних романів» пропонує авторам низку корисних порад [Van Dine 2019, с. 71]:

1. Читач повинен мати рівні можливості з детективом для розгадки таємниці (ключі до розгадки мають бути чітко виділені).
2. Читача не можна навмисно вводити в оману (за винятком ситуацій, коли його обманює злочинець).
3. У романі не має бути любовної лінії.
4. Жоден з детективів не повинен виявитися злочинцем.
5. Злочинець має бути викритий шляхом логічних умовиводів.
6. Детектив буде свої висновки на основі аналізу зібраних доказів.
7. У детективному романі не обійтися без жертви.
8. Таємниця злочину повинна бути розкрита матеріалістичним шляхом, без ворожби та інших надприродних методів.
9. У творі має бути лише один головний герой-майстер дедукції.
10. Злочинець має бути персонажем, який відіграє помітну роль у романі, знайомим та цікавим для читача.
11. Злочинець повинен мати певну гідність, щоб не викликати підозр.
12. Незважаючи на можливу кількість вбивств, злочинець має бути лише один, хоча у нього можуть бути спільники.

13. У романі недоречні таємні банди та мафії.
14. Методи вбивства і розкриття злочину повинні бути раціональними та науковими.
15. Розгадка повинна бути очевидною, якщо читач має достатню проникливість.
16. Довгі описи, відступи на побічні теми та складні аналізи характерів недоречні.
17. Вина за злочин не повинна покладатися на професійного злочинця.
18. Злочин не повинен бути випадковим або самогубством.
19. Усі злочини мають відбуватися з особистих мотивів; міжнародні змови не стосуються детективного жанру.
20. Часте використання зазначених прийомів може свідчити про нестачу оригінальності в автора.

Таким чином, детективний жанр, що належить до масової літератури, має свою композиційну структуру: таємниця, злочин (зав'язка), хід розслідування (кульмінація) та викриття злочинця (розв'язка). Жанр характеризується чітким поділом героїв на позитивних (розслідувачі та їхні прихильники) і негативних (злочинці та їхні спільники). Протягом своєї історії детектив зазнав канонізації, і існують неписані правила для майстрів жанру в його класичному розумінні.

Персонажі класичного детективу зазвичай є дуже типізованими, але кожен із них виконує певну функцію і додає унікальності твору. Головною фігурою, як правило, є слідчий, який не тільки розкриває злочини, але й демонструє високий рівень інтелекту, інтуїції та спостережливості. Це може бути як професійний детектив, так і слідчий-аматор, але його здібності є центральними для сюжету.

Слідчий може мати компаньйона, який виконує дві важливі функції: спрощує діалоги (дає можливість слідчому пояснювати свої висновки) і підкреслює надзвичайні здібності головного героя. До інших персонажів детективу належать жертва, свідки, підозрювані, а також справжній злочинець, особу якого найчастіше розкривають лише наприкінці. Кожен персонаж додає певні підказки або свідомо створює перешкоди в процесі розслідування.

Фабула класичного детективу, за А. К. Титюком, завжди побудована навколо інтриги і таємниці. Сюжет має логічну послідовність, а всі деталі, навіть незначні, зрештою влітаються в єдину картину розслідування. Фабула класичного детективу часто базується на криміналістичному підході, що включає наукові методи, аналіз доказів і психологічні прийоми. Читачу надаються всі необхідні факти, щоб у кінці він міг зрозуміти, як головний герой дійшов до висновку [Титюк 2013, с. 87].

Додатково важливим є те, що в класичному детективі майже ніколи немає випадкових подій. Кожна деталь має значення, а логічний ланцюжок веде до цілком обґрунтованого розкриття злочину, забезпечуючи, таким чином, моральний урок: злочин завжди буде викритий, а справедливість переможе.

Отже, детективний жанр є складним та багатограним літературним явищем, що розвивається в залежності від соціальних, культурних і літературних змін. Визначення цього жанру охоплює не лише структуру розслідування, але й дослідження людських відносин, психологічних аспектів та соціальних норм. Характерні елементи детективу, такі як інтрига, логіка, персонажі та загадки, продовжують залишатися основними атрибутами цього жанру, забезпечуючи його популярність і актуальність. Крім того, еволюція детективу від класичних форм до сучасних варіацій свідчить про здатність жанру адаптуватися до нових умов, зберігаючи свою інтригуючу природу та здатність викликати інтелектуальний інтерес у читачів.

Розвиток детективного жанру відзначається різноманітністю стилів та підходів, що відображають зміни в соціальному та культурному контекстах. Від класичного англійського детективу, через американський «жорсткий» детектив до французького детективу з акцентом на моральний вибір героя, цей жанр продовжує розвиватися, впроваджуючи нові філософські та соціальні концепції.

Незважаючи на це, детектив завжди залишається символом пошуку справедливості, що зберігає свою актуальність завдяки здатності зображати моральні конфлікти та порушення суспільних норм. Твори Е. А. По, А. К. Дойля та А. Крісті стали класикою жанру, встановивши важливі стандарти, які й досі

зберігаються у сучасних детективах, зокрема в історичних детективах, які дозволяють читачам занурюватися у минуле і розкривати таємниці, що залишили слід в історії.

Завдяки своїй логічності і послідовності, цей жанр успішно поєднує інтелектуальний виклик з елементами психологічної гри, що дозволяє створювати не лише захоплюючі історії, але й глибші моральні дилеми. Незважаючи на суворі канони, автори класичних детективів змогли розширити межі жанру, зберігаючи при цьому елементи, які роблять його легко впізнаваним. Традиційна структура детективу, включаючи загадку, розслідування та розв'язку, дозволяє створювати складні, але логічні розв'язки, які сприяють розвитку жанру і його популярності серед читачів.

РОЗДІЛ 2. Реалізація жанрового канону в творчості Агати Крісті

2.1. Особливості побудови сюжету та інтриги у творах Агати Крісті

Агата Крісті – одна з найвизначніших авторок класичного англійського детективу. Її твори демонструють риси, типові для жанру класичного детективу: чітку структуру сюжету, обмежений простір дії, вузьке коло підозрюваних, а також ретельно продуману сюжетну конструкцію. Поєднання цих елементів у романах Крісті передає атмосферу англійської провінції 20-30-х років із її нудьгою, інтригами, забобонами, старовинними замками, бібліотеками, сімейними таємницями й заповітами. У її творах читач зустрічає класичний образ англійського життя, позбавлений зовнішнього впливу [Михальська, Щавурська 2005, с. 360]. Ім'я Агати Крісті для сучасного читача стало символом не лише англійського детективу, а й самої «англійськості».

Творчість письменниці можна розділити на три основні періоди. У першому, що охоплює 1920-ті та частину 1930-х років, вона створювала романи зі складною фабулою, в яких дотримувалась традицій «золотого століття» детективного жанру, започаткованих К. Дойлем, В. Дайном, Ф. Макдональдом та іншим. Ці твори були повністю присвячені розгадуванню інтриги, набуваючи характеру інтелектуальної гри. Герої, їхні стосунки й атмосфера слугували лише тлом для розвитку сюжету, що зосереджувався на пошуках доказів і відгадці, де винним нерідко виявляється персонаж, який зовні не має жодного відношення до злочину. Фантазія Крісті у створенні таких інтриг була вражаючою.

У третьому періоді творчості, що розпочався наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років, увага до «детективного» елемента в її творах стала менш виразною. Вбивства часто відбуваються не на початку, а ближче до середини роману, стаючи кульмінаційним моментом, а не початковою точкою (як у романі «До нуля»). Розслідування перестає бути центральною темою та часто виноситься за межі сюжету. Якщо ж воно присутнє, то зазвичай пов'язане зі злочиним із минулого, який відбувся до основних подій книги. Твори цього

періоду вважають менш сильними, хоча серед них є й визначні романи, що викликали великий відгук у критиків і читачів, такі як «П'ять поросят» (1943), «День поминання» (1945) та «Випробування невинністю» (1958).

Стиль Агати Крісті захоплює своєю унікальністю та здатністю підтримувати інтригу до останніх сторінок. Вона зуміла поєднати основи детективного жанру з власною творчою манерою, розвиваючи особливий спосіб впливу на читача. Авторка вміло передбачала, які саме моменти в сюжеті та за допомогою яких прийомів здатні затримати увагу читача, майстерно відводячи підозру від справжнього винуватця.

Незважаючи на відносну простоту сюжету, Крісті вміла зберігати таємницю до останніх сторінок, через що читач не міг передбачити мотиви й особу злочинця. Часто вона використовувала ефектний прийом, коли злочинцем виявлялася особа з непохитним алібі, яку ніхто не підозрював у злочині, як, наприклад, у романі «Смерть у хмарах». При цьому коло підозрюваних могло включати майже всіх учасників подій, включаючи дрібних злочинців на кшталт шантажистів і крадіїв [Крапівник 2014, с. 28].

За нашими визначеннями, характерний стиль Агати Крісті відзначається низкою рис, які простежуються як у її творчості загалом, так і в окремих творах. До найвиразніших особливостей її детективів належать такі риси:

- Присутність романтичної лінії як фону основного сюжету, як у «Блідому коні» («*The Pale Horse*»), «Проклятті для леді» («*Ladies Bane*»), «Людині в коричневому костюмі» («*The Man in the Brown Suit*») та «Побаченні зі смертю» («*Appointment with Death*»).
- Замкнений простір для скоєння злочину, що додає сюжетові напруги. Це проявляється, зокрема, у романах «Вбивство в Месопотамії» («*Murder in Mesopotamia*»), «Сумний кипарис» («*Sad Cypress*») та «Смерть на Нілі» («*Death on the Nile*»).
- Враження, що ніхто з персонажів не міг здійснити злочин, що видно в таких творах, як «Блідий кінь» («*The Pale Horse*»), «Десять негрят» («*Ten*

Little Niggers) і «Вбивство в Месопотамії».

- Злочинець нерідко виявляється тим, хто раніше був виправданий або не мав мотиву, як у «Свідку звинувачення» («*Witness for the Prosecution*») та «Часі Зеро» («*Towards Zero*»).

- Мотиви для вбивства мають майже всі герої, створюючи перед читачем загадку, хто ж справжній вбивця, як у «Вбивстві в Східному експресі» («*Murder on the Orient Express*»).

- Витончений прийом переведення годинників для створення алібі, як у «Вбивстві Роджера Екройда» («*The Murder of Roger Ackroyd*»).

- Часто у злочині підозрюють тих, хто насправді винен лише у крадіжці або шантажі, як у «Картах на столі» («*Cards on the Table*») [Christie 2010, с.120] та «Злі під сонцем» («*Evil Under the Sun*») [Christie 2010, с. 20].

Окрім цього, Крісті любила використовувати дитячі римівки, що додають її творам особливого колориту: «П'ять поросят» («*Five Little Pigs*») [Christie 2006, с.10], «Раз, два, пряжка тримається ледь» («*One, Two, Buckle My Shoe*»). Ще однією помітною особливістю є те, що дитячі персонажі у неї зустрічаються рідко, з винятками у романах «Зло під сонцем» і «Кривий будиночок». Її твори зосереджуються не на фізичних доказах, а на психологічних портретах злочинців, демонструючи зневагу до прямих доказів, що чітко видно у «Картах на столі» і «П'яти поросятах» [Фрей 2005, с. 190].

Агата Крісті відзначилася двома унікальними прийомами, що, хоча й порушували канони детективного жанру, зробили її популярною на весь світ. По-перше, вона вперше дозволила оповідачеві виявитися злочинцем, а по-друге, зробила можливим сценарій, коли всі основні персонажі оповіді є вбивцями [Hagen 1999, с. 120].

Крісті також майстерно варіювала часові рамки в своїх творах: дії можуть відбуватися впродовж одного дня (як у «Вбивстві за алфавітом») або розтягуватися на кілька годин чи навіть місяців. Нерідко в її романах не вказується чітка початкова або кінцева межа подій, що підкреслює авторський

задум. Місце дії також є змінним: події можуть розгортатися як у закритому просторі (віллі, будинку чи на острові), так і на відкритій території, наприклад, у селі [Champigny 1978, с. 1].

Герої її творів помітно різняться між собою. Найвідомішим серед них є Е. Пуаро – бельгійський детектив, що має вишукані вуса та здатність тонко розбиратися в людській психології. Його образ доповнює міс Марпл – чарівна старенька, в характері якої відображено риси бабусі Крісті [Symons 2000, с. 103]. Обидва персонажі відзначаються настільки яскравою індивідуальністю, що їх легко впізнати вже на початку роману.

Серед другорядних персонажів Крісті виділяються військові різних звань, провінційні аристократи та їхні сім'ї, знамениті артисти, бідні художники і багаті впливові особи – кожен з них займає важливе місце в її творах, відтворюючи широке соціальне тло. Таким чином, яскраві образи, непередбачувані сюжетні лінії, майстерно приховані деталі та хитросплетіння інтриги роблять твори Агати Крісті справжньою класикою детективного жанру.

Крісті створювала все нові прийоми, що допомагали їй майстерно «ховати» злочинця. Емоційна напруга в її творах полягає не лише у взаєминах героїв, а й у постійному діалозі з читачем. Саме завдяки цьому письменниця вивела детективний жанр на новий рівень, і критики визнають за нею авторство найоригінальніших детективних прийомів.

У 1930-х роках у її творчості з'являються нові тенденції: у романах на кшталт «Карти на стіл», «Смерть на Нілі» та «Десять негрят» вона більше не приховує злочинця, а одразу окреслює коло підозрюваних. На перший план виходять психологічні аспекти, а матеріальні докази, як-от забуті предмети чи часові підказки, втрачають важливість. Основний акцент переходить на драматичні сторони людських стосунків, і читач має не лише зібрати факти, але й вникнути в характери, аби виявити мотив злочину. Цей період відображає також інтерес Крісті до філософських питань, як-от концепція часу

(вплив книги Дж. Данна «Експеримент з часом») та буддистське світобачення [Klein 1995, с. 149].

Сюжет у творах А. Крісті часто базується на чіткій та вивірній структурі, де кожна деталь має значення. Авторка відома своєю схильністю до так званого «закритого простору», коли дія обмежується замкнутим колом підозрюваних (наприклад, у «Вбивстві у Східному експресі»). Це дозволяє зосередити увагу читача на невеликій кількості персонажів, кожен з яких має свої мотиви та секрети, що стають частинами складної мозаїки.

Крісті також застосовує техніку ретроспективного погляду, вводячи персонажів у вже сформований контекст, що дозволяє поглибити інтригу. Часто її герої розповідають власні версії подій, підштовхуючи читача до хибних висновків. Цей метод дає змогу авторці поступово розкривати таємниці та створювати «повороти сюжету», які зазвичай з'являються в кульмінаційні моменти.

Інтрига у творах Крісті завжди ґрунтується на ретельному приховуванні ключових фактів і деталей. З одного боку, вона майстерно вводить хибні сліди (ред-херинги), які спрямовують увагу читача в хибному напрямку. Вона часто пропонує кілька версій подій, що змушує читача сумніватися у власних припущеннях. Суть інтриги Крісті не тільки в розкритті злочину, а й у психологічному впливі на читача, створенні напруги через емоційний зв'язок з героями та їхніми мотивами.

Ще одним важливим елементом є використання «психологічної маски» для героїв. Крісті майстерно приховує справжню особистість злочинця за вуаллю буденності, змушуючи читача недооцінювати персонажів, які насправді відіграють ключову роль у злочині. Такий підхід дає змогу авторці зберігати інтригу аж до розкриття справжньої суті подій, при цьому залишаючи читача здивованим, але задоволеним від вирішення загадки.

Агата Крісті вдало застосовує техніку «ненадійного оповідача», створюючи враження, що розповідь від першої особи заслуговує довіри, хоча

насправді це не так. У романі «Вбивство Роджера Екройда» авторка демонструє, як така оповідна стратегія здатна збити читача з пантелику, відкладаючи розкриття ключових деталей до вирішального моменту. Завдяки цьому підходу історія набуває багатогранності, адже читач постійно змушений переосмислювати події та шукати приховані сенси, залишаючись у стані напруги до самого фіналу.

Недостовірний оповідач також є способом розкриття психологічних та етичних дилем персонажів. Крісті майстерно грає з читачем, змушуючи його задуматися, наскільки можна довіряти власним враженням про події. Цей прийом не тільки дозволяє Крісті створювати унікальні сюжети, але й стимулює читача до активної участі у розгадуванні загадки.

На відміну від багатьох детективів, Крісті робить акцент на психологічних мотиваціях своїх персонажів. Її герої не є простими «фігурами» в сюжеті, кожен з них має свої особисті переконання, внутрішні конфлікти та моральні дилеми. Це надає сюжету додаткової глибини та дозволяє читачеві побачити ширший контекст подій, розуміючи мотиви персонажів на глибшому рівні. Інтрига набуває особливої значущості, коли читач бачить, що злочин у Крісті не завжди мотивується звичайною жадобою, а інколи є результатом психологічних або соціальних чинників.

Кульмінація у творах Крісті часто є несподіваною, та здатна здивувати навіть досвідченого читача детективів. Вона майстерно підводить читача до розв'язки, поступово розкриваючи все більше деталей, але при цьому залишаючи ключову інформацію до останнього. У фіналі, як правило, головний детектив (Пуаро, Міс Марпл чи інші) логічно викладає події, розкриваючи злочинця та його мотиви. Цей підхід не тільки задовольняє інтелектуальну потребу читача, а й додає твору особливої драматичної напруги.

Загалом, побудова сюжету та інтриги у творах Агати Крісті відзначається непередбачуваністю, психологічною глибиною та майстерним

використанням класичних детективних прийомів, що робить її романи унікальними в історії літератури.

2.2. Персонажі як носії жанрових функцій

Агата Крісті, одна з найвидатніших авторок детективного жанру, створила цілу плеяду персонажів, які стали символами класичного детективу. Її романи насичені цікавими героями, що грають важливу роль у побудові інтриг і розкритті злочинів. Унікальність цих персонажів дозволяє читачеві повністю зануритися у хитросплетіння сюжетів, де кожна деталь може бути ключем до розгадки. Найвідоміші серед них — Еркюль Пуаро та міс Марпл — уособлюють не лише детективів, а й стають своєрідними провідниками через лабіринти загадок, підкреслюючи стиль і майстерність Крісті.

Головна риса персонажів Крісті — їхня виразна індивідуальність, яка водночас служить важливим інструментом для розвитку сюжету. Еркюль Пуаро, бельгієць із витонченими манерами та незмінним прагненням до порядку, вирізняється гострим розумом і унікальним підходом до розслідувань. Завдяки своїй здатності аналізувати мотиви людей, помічати невліпові деталі та знаходити докази там, де інші цього не бачать, він став ключовим героєм багатьох її творів, закріпивши за собою статус одного з найвідоміших детективів у світовій літературі.

Пуаро є носієм функції «детектива-розгадника», який символізує розумове переважання та відновлення порядку після злочину. Кожна його поява демонструє мету встановлення справедливості шляхом розплутування складної інтриги, що відображає жанрову специфіку класичного детективу [Філоненко 2010, с. 101].

Цей персонаж є найбільш проопрацьованим і впізнаваним персонажем у творах Агати Крісті, а також одним із найвідоміших детективів у літературній історії. Пуаро з'явився вперше у творі «Таємниче вбивство в Стайлзі» (1920) і продовжував своє існування в багатьох інших романах та новелах аж до

«Завіси», де він завершує свою кар'єру та життєвий шлях.

Образ Пуаро був задуманий як відмінний від популярного на той час Шерлока Холмса: низького зросту, акуратний, з виразним бельгійським акцентом. Його характер відзначається методичністю, чистоплотністю та непереборним прагненням до порядку. Він схильний до використання логіки та своїх «маленьких сірих клітин», що стало його фірмовою фразою і своєрідним інтелектуальним маніфестом.

У нього є чітка система цінностей, яка визначає його ставлення до справедливості. Пуаро не лише розкриває злочини, а й намагається зрозуміти мотиви злочинців, що іноді призводить до нестандартних рішень. Наприклад, у «Вбивстві у Східному експресі» він виявляє себе як морального суддю, беручи рішення щодо долі винних. Пуаро часто працює у співпраці з поліцейськими, хоча його методи здебільшого автономні й орієнтовані на спостереження за поведінкою підозрюваних, підлаштовування до людської психології та дедуктивний аналіз. У процесі своїх розслідувань він неодноразово демонструє свої вміння використовувати маніпуляції, інсценування та інтелектуальне хитрування, що підкреслює його блискучий розум і тонке почуття гумору.

Іншою визначною постаттю є міс Марпл, старенька жінка з невеличкого села, чия скромна зовнішність оманлива. Міс Марпл поєднує в собі іронічний погляд на людські слабкості та бездоганне спостереження за поведінкою оточуючих. Вона представляє функцію «народного розумника», що підкреслює гендерну та соціальну специфіку детективного жанру Крісті. Її методика розслідувань заснована на порівнянні життєвих ситуацій з подіями з власного досвіду, що додає романам реалістичності й психологічної глибини. Завдяки міс Марпл Крісті руйнує стереотипи про слабкість жінок у контексті слідства, демонструючи їхню гнучкість і неабияку проникливість.

Джейн Марпл – другий за популярністю детектив Крісті, чие розслідування злочинів ґрунтується на спостереженні за людською природою.

Вона з'явилася у творі «Вбивство у будинку вікарія» (1930) і поступово стала центральним персонажем у низці романів. Марпл втілює образ старенької провінційної леді, яка вільно розгадує найскладніші злочини завдяки своїй глибокій обізнаності в людській психології. Вона спостерігає за людськими характерами, часто співвідносячи дії людей з поведінкою знайомих їй мешканців рідного Сент-Мері-Мід.

Цей провінціалізм робить її одночасно чарівною та небезпечною суперницею для злочинців. Вона постає дуже впевненою та рішучою перед читачем. Міс Марпл часто розслідує злочини в закритих спільнотах, де основна увага приділяється прихованим мотивам, інтригам та психологічним портретам учасників подій. Її підхід до розслідувань менш формалізований, ніж у Пуаро, проте саме через спостережливість і тонке розуміння людської натури вона неодноразово розкриває хитромудрі злочини. Незважаючи на зовнішню крихкість і вік, міс Марпл має сильний характер, гострий розум і почуття справедливості. Її образ розкриває альтернативний бік детективної традиції, пропонуючи м'який і дедуктивний підхід до розв'язання проблем.

Окрім «головних слідчих», Крісті створює й інші важливі категорії персонажів, що виконують жанрові функції. Це – підозрювані, свідки, жертви й навіть другорядні герої, які формують тло детективної інтриги. У кожному романі авторка з майстерністю інтригує читача, розставляючи пастки й підозри серед численних персонажів. Від класичних аристократів із секретами до слуг і представників нижчих прошарків – усі вони є ретельно продуманими гвинтиками у складному механізмі сюжету. Їхні діалоги, вчинки та поведінка слугують для «наведення на слід» або ж для зумисного відведення від правильної відповіді.

Томмі і Таппенс – єдина подружня пара детективів у творах Крісті, вперше з'явилися в романі «Таємничий противник» (1922). Ця пара поєднує в собі елементи романтики, комедії та класичного детективного жанру. Їхня молодість, ентузіазм і бажання пригод відображають контраст з більш

стриманими персонажами, як-от Пуаро чи Марпл. З роками Томмі і Таппенс дорослішають, їхній досвід змінюється, а сімейне життя набирає обертів: вони одружуються, мають дітей і навіть онуків. Особливістю їхніх розслідувань є готовність брати на себе ризики, поєднувати шпигунські методи з класичними детективними прийомами. Томмі частіше виступає розсудливим, а Таппенс – більш емоційною і безпосередньою. Їхні пригоди нерідко включають елементи пародії на детективні жанри, що надає творам Крісті нову динаміку.

Паркер Пайн – детектив, що відрізняється своїм фокусом на пошуку людського щастя та розв’язанні особистих проблем клієнтів. Його діяльність часто виходить за межі класичних детективних справ і спрямована на допомогу людям у складних життєвих ситуаціях, таких як подружні кризи чи емоційні потрясіння. Його розслідування набувають більш гуманного характеру, що робить його образ виразним і людяним.

Баттл належить до образу поліцейського, який часто взаємодіє з іншими персонажами-детективами. Він має стриману вдачу, є компетентним і вірним своїй професії, але при цьому рідко виступає центральним персонажем. Він демонструє типаж «другорядного» героя, який допомагає розв’язати великі справи та забезпечує співпрацю з офіційною владою.

Джепп та Гастингс є класичними помічниками детектива. Джепп репрезентує образ поліцейського, здебільшого використовуючи традиційні методи розслідування. Гастингс виступає своєрідним аналогом доктора Ватсона, супроводжуючи Пуаро у численних справах. Він додає емоційності, стає відданим другом та контрастом до педантичного Пуаро. Гастингс також є важливим наративним інструментом для Крісті, що дозволяє розкрити суть Пуаро через очі близького друга.

Ариадна Оливер – своєрідна самоіронія Крісті щодо її власної творчості. Оливер виступає як авторка детективних романів, яка критикує себе і свій жанр. Вона допомагає Пуаро у розслідуваннях і символізує іронічний погляд

на роль жінки в детективі. Містер Саттерсвейт є багатогранним персонажем, що часто стає спостерігачем або супутником інших героїв. Він також виконує різні ролі залежно від сюжету – від свідка до помічника детектива.

Ці персонажі, разом із численними жертвами, злочинцями та свідками, створюють багатий світ, що втілює найрізноманітніші жанрові аспекти. Їхня взаємодія визначає структуру творів Крісті, перетворюючи кожний її детектив на унікальну історію, яка виходить за межі типових детективних схем і створює захоплюючі психологічні портрети.

Особливу увагу заслуговує роль психології в характеристиці персонажів. Авторка часто зображує злочинців не як простих зловмисників, а як осіб із глибокими психологічними конфліктами, мотиви яких розгортаються в процесі розвитку сюжету. Це підсилює напруження й додає детективу моральний і емоційний зміст. Читач змушений не тільки розгадувати головоломку, але й розуміти, чому людина здатна на злочин, що робить кожен випадок унікальним і психологічно насиченим [Кукса 2022, с. 3].

Жанрова функція персонажів Крісті виявляється і в їхній здатності до трансформацій. Багато з них проходять еволюцію або розкриваються з несподіваних боків упродовж розслідування. Це стосується як злочинців, так і тих, хто є лише помилковими підозрюваними. Зміна у сприйнятті персонажів є ключовою рисою детективного жанру, адже вона підсилює ефект розгадування загадки й підводить до моменту розкриття істини. Це вміння Крісті маніпулювати очікуваннями читачів і використовувати персонажів як інструменти для створення інтриги зробило її твори не просто популярними, а класикою світової літератури.

Агата Крісті також майстерно відображає соціальний зріз суспільства своєї епохи. Персонажі її романів репрезентують різні соціальні класи та професії, що додає творам реалістичності й глибини. Детективні історії перетворюються на своєрідну мікроскопію суспільства, де кожен герой має

свою роль у жанровій динаміці, а взаємодія між персонажами підкреслює складність і багатогранність людських взаємин [Макаренко 2016, с. 123].

Таким чином, персонажі А. Крісті виступають не просто учасниками сюжету, а є справжніми носіями жанрових функцій, що робить її творчість неперевершеним взірцем класичного детективу. Її герої демонструють багатогранність людської природи, влітаючись у захопливу гру розгадок і загадок, яка, попри минулі десятиліття, залишається актуальною й донині.

2.3. Місце та роль Агати Крісті в розвитку класичного детективу

Можна справедливо стверджувати, що ХХ століття стало віком детектива, а його визнаною королевою – Агата Крісті. На наш погляд, важливу роль у здобутті Крісті успіху відіграла змінена роль жінки в соціальній структурі, спровокована низкою обставин, у тому числі підйомом феміністського руху в Європі кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Іншим фактором стало те, що почалося в ХХ ст. поступове підвищення статусу масової літератури, визнання за нею специфічних функцій та особливої ролі в сучасній культурі, зростання інтересу не лише звичайних читачів, а й дослідників до окремих жанрів, зокрема до детективу. Відповідно, підвищувався статус творців масової літератури. Явні та неявні наслідки цих змін позначилися на долі Крісті, яка завжди відчувала свою приналежність до двох епох.

З одного боку, Агата Крісті народилася в типово вікторіанському середовищі і отримала вікторіанське виховання – домашнє, несистематичне, метою якого було підготувати дівчинку не до професійної кар'єри, а до виконання ролі ідеальної дружини та матері. З іншого боку, обставини життя Крісті змусили переглядати усталені моделі та приймати рішення, які йшли врозріз з очікуваннями вікторіанської леді [Глущенко 2017, с.14].

Так, Агата Міллер, яка не мислила своє життя за межами іншої ролі, ніж роль дружини і матері і у віці двадцяти чотирьох років вийшла заміж за

льотчика королівських військ Арчібальда Крісті, так і не змогла втілити мрію про велику міцну сім'ю: їй довелося народити одну дитину, пережити важке розлучення і тільки вдруге щасливо вийти заміж за археолога Макса Мелоуена, так і не став знову матір'ю. Крім того, Агата Крісті, яка не прагнула реалізації у сфері професійного письменства, була змушена звернутися до нього як способу утримувати сім'ю.

Важливим джерелом, що дозволяє проаналізувати рефлексію майбутньої «королеви детектива» над цими змінами, що зруйнували усталений порядок речей, стає написана наприкінці років «*An Autobiography*». Розповідь Крісті про своє життя фіксує дуже важливий злам, який стався на її очах. Згадуючи про батька та його незвичайну доброту, вона зазначає: «*These days, kindness is not valued much. People are much more interested in whether a person is intelligent, hardworking, or beneficial to society*» [Christie 1977, с.130].

Наголошуючи, що за часів її дитинства чоловік міг не працювати, якщо дозволяв дохід, письменниця зі жалістю зазначає, що її власна зрілість припадає на епоху, коли працюють не тільки чоловіки, а й жінки: «*Over time, the situation of women has clearly changed for the worse. We women have behaved like fools: we have started shouting to be allowed to work on an equal basis with men. Men, without the slightest hesitation, have gladly seized on this idea*» [Christie 1977, с.132].

Крісті, вихована зовсім в іншій системі координат, дуже довго не хотіла визнавати необхідність для жінки займатися якоюсь працею поза межами домашнього вогнища: «*It seems to me a pity that we, having first wisely declared ourselves the weaker sex, have now become equal in position to primitive women who bent their backs all day long. Even having become a famous writer, she associated a woman's self-determination primarily with marriage: «when I filled out the questionnaire and got to the column «occupation», it never occurred to me to write anything other than the time-honored: «married lady». I was a married woman, such was my status and occupation*» [Christie 1977, с.64].

Саме в цьому статусі супроводжувала Агата Крісті свого другого чоловіка в археологічні експедиції та робила знахідки, багато з яких займають нині почесні місця у Британському музеї. Саме цей статус змушував Агату Крісті пишатися не стільки своєю творчістю, скільки роботами Макса Мелоуена та участю в його житті та кар'єрі. Однак, володіючи сильним характером і здатністю адаптуватися до травмуючих змін, Крісті зуміла обернути себе на благо зміни, що відбуваються в суспільстві. Їй вдалося реалізувати життєве покликання і впевнено заявити на схилі років: «*It's obvious that I chose the right path*» [Christie 1977, с.97].

На сторінках «*An Autobiography*» Крісті чимало рефлексує з приводу своїх емоцій від занять письменством, фіксуючи як «*An amazing feeling when you find yourself in the power of a thought, you imagine exactly how to express it, you grab a pencil and in a state of complete ecstasy scribble page after page, and the real torment of creativity, when you rush in terrible tension, in confusion, your head is splitting, you find yourself on the verge of madness, trying to build the plot correctly, to make the action develop as you see fit*» [Christie 1977, с.58].

Так само двоїстим було і ставлення Крісті до своєї професійної кар'єри. Перший досвід у жанрі детектива з'явився в роки першої світової війни – як результат суперечки з сестрою, яка запевняла Агату, що детективний роман їй буде не під силу. Зате мати підтримала ідею доньки і після довгої подорожі видавництвами «Таємнича подія у Стайлз» (*The Mysterious Affair at Styles*, 1920) таки було надруковано. Ще одним важливим мотивом для творчості стала необхідність у поповненні сімейного бюджету: хоча її перший чоловік непогано заробляв, він витрачав ще більше і всіляко підтримував дружину у прагненні писати заради заробітку.

Але навіть незважаючи на успіх, Крісті довгі роки відмовлялася вважати себе професіоналом, ставлячи письменство в один ряд з такими захопленнями жінки, як вишивка, приготування вишуканих страв, живопис, твір музики. Відома письменниця довго обходилася без власного кабінету та писала, де

доведеться. І все-таки необхідність зміцнити своє становище на літературному ринку змусила Крісті визнати, що письменство не тільки «було моїм способом самовираження», а й способом заробляння життя. А це змусило її перетворитися «з любителя на професіонала», який *«have to write even when you don't feel like it, when you're not really interested in what you're writing, and even when it doesn't turn out the way you wanted»*. [Christie 1977, с.140].

Так особисті драми та обставини, що зруйнували звичний світ вікторіанської жінки, сприяли народженню письменниці Агати Крісті, якій судилося стати «королевою детективою». На цій ниві вона створила близько семи десятків детективних романів та отримала звання Великого майстра від американської асоціації авторів детективів (1955), орден Британської імперії (1956) та звання Дами-Командора (1971).

Головну роль успіху Крісті, на наш погляд, зіграли творчі установки письменниці та обрана нею жанрова модель класичного детективу (classical detective novel, whodunit, mystery story), блискучі зразки якої були створені в ХІХ ст. Е.А.По та А. К.Дойлом. Невипадково перший почутий нею детектив «Блакитний карбункул» А. К. Дойла, розказаний маленькій Агаті сестрою Меджи, зародив у свідомості майбутньої письменниці думку що колись вона сама стане великою людиною, яка буде писати шедеври.

Згодом, коли Крісті обмірковувала, яким буде її перший детектив, саме Конан Дойл став взірцем для письменниці-початківця. А героєм, створеним з орієнтацією на своїх попередників у По і К. Дойла і став супутником автора протягом усього творчого шляху, – детектив Еркюль Пуаро, бельгійський детектив, який фігурує в 33 романах, 51 оповіданні та 1 п'єсі. Пуаро з'являється в дебютному детективному романі Агати Крісті «Таємнича подія у Стайлз».

Читач відразу звертає увагу на так звані особливі прикмети: яйцеподібну голову, пишні вуса, надмірну акуратність та величезну гідність, з якою тримається Пуаро, незважаючи на невелике зростання. Відмінні риси особистості головного героя спостерігаються і у попередників Агати Крісті у

детективному жанрі. Так, Огюст Дюпен Едгара По був закоханий у ніч. Він говорив, що якщо справа вимагає обмірковування, «краще буде ознайомитися з ним у темряві». До прикмет Шерлока Холмса відносять орлиний ніс, пронизливий погляд і химерні звички.

Коли Пуаро починає розслідування, подібність із Дюпеном і Шерлоком Холмсом стає ще очевиднішою. Власник настільки ж проникливого розуму, як і його знамениті попередники, він використовує ту саму систему роботи – від вивчення фактів до виведення висновків. З тією ж пильною увагою до доказів, не упускаючи жодної деталі, подумки моделюючи різні комбінації, Пуаро послідовно відновлює ланцюг подій. І Дюпен, і Холмс, і Пуаро сприймають розслідування не як покладене завдання, чи місію, бо як загадку, виклик їхньому інтелекту. Усі троє тонкі психологи, здатні аналізувати мотиви вчинків, спираючись на логіку, Пуаро доходить майже до фанатизму в поклонінні логіці.

Основною ж відмінністю від Дюпена та Холмса є пристрасть Пуаро до ефектного фіналу, коли у присутності всіх учасників подій він описує картину злочину і викриває вбивцю. Так, коронним виходом Пуаро закінчуються романи «Вбивство у східному експресі» (*Murder on the Orient Express*, 1934), «Смерть на Нілі» (*Death on the Nile*, 1937), «Зло під сонцем» (*Evil Under the Sun*, 1941) , «Пригода різдвяного пудингу» (*The Adventure of the Christmas Pudding*, 1960) та інших. Але орієнтація на усталені початку ХХ в. зразки жанру не завадила Агаті Крісті наповнити модель класичного детектива власним змістом. По-перше, воно виявляється в опорі на ідеали вікторіанства з його оптимізмом та вірою в людину.

Хоча, як справедливо зазначає В. Г. Стрижак, «у детективах Агати Крісті читача підстерігає зловісна реальність з обов'язковим вбивством, і сама письменниця наполегливо попереджає, що ми живемо в небезпечному світі непереборних сучасною людиною «диких інстинктів», порядок, як правило, відновлено. А по-друге, в один із самих чоловічих жанрів А.Крісті зуміла

майстерно запровадити жіночу тему. І багато в чому їй вдалося зробити це завдяки образу міс Марпл – абсолютно оригінальному образу детектива, створеного «королевою детективою» і введеного в 12 романах [Стрижак 2017, с. 106].

Зовні міс Марпл типова літня дама, яка із задоволенням доглядає квіти в саду, судакить із сусідами про знайомих за чашкою чаю і завжди перебуває в курсі всіх подій у рідному селі Сент-Мері-Мід. Вперше вона з'являється у романі «Вбивстві в будинку вікарію» (*The Murder at the Vicarage*, 1930). Її гострий розум та чудове знання людської природи відразу завоювали любов читачів. Публіці з'явилася стара діва, яка могла змагатися з Пуаро у спостережливості та здатності до аналізу.

Проте її метод розслідування, якщо слово «метод» взагалі тут застосовується, відрізняється від методу бельгійського детектива. Він заснований на спостереженні та розпитуваннях про те, що, на перший погляд, не має відношення до того, що відбувається. Однак міс Марпл вміє зіставити випадок у справжньому з обставинами якоїсь події у минулому.

Великий життєвий досвід і проникливість підказують їй безліч аналогій, які у поєднанні зі знанням людської психології і призводять до розгадки. Цілком очевидно, на наш погляд, що ще однією причиною успіху Агати Крісті на вибраній ниві стає постійне прагнення автора до оновлення жанрової палітри своєї творчості, пошуку нових героїв та нових ідей. Так, крім детективних романів, перу письменниці належать 6 психологічних романів під псевдонімом Мері Вестмакотт, близько 20 збірок оповідань та приблизно така сама кількість п'єс.

У детективних романах Крісті діють не тільки знаменитий детектив Пуаро і міс Марпл, але Паркер Пайн, Суперінтендант Беттл, Аріадна Олівер, Томмі і Таппенс, які здобули меншу популярність у публіки. Окрім класичного детектива, леді Агата нерідко використовує інші жанрові різновиди: шпигунський детектив, трилер, бойовик. А у рамках улюбленої моделі

класичного детективу вона постійно експериментує.

Так, бажання вийти за жорсткі рамки жанру виявилось вже в одному з ранніх романів – «Вбивство Роджера Екройда» (*The Murder of Roger Acroyd*, 1926). Тут убивцею виявився сам оповідач, що категорично заборонялося суворими правилами жанру. Але цей вихід за рамки – скоріше підкреслює правило і висвічує особливості жанрової моделі, якою Крісті – експериментуючи та трансформуючи – таки залишалася вірна все життя. І на схилі років, оглядаючись на створені романи і замислюючись, куди йшов – і прийшов – детективний жанр, вона писала про модель, якій віддає перевагу значною мірою мораліті (повчальній казці, бо вона як порок у ньому, завжди повалений, а добро тріумфує).

Ключові особливості обраної Крісті моделі пов'язані з фігурою детектива, який стикається із завданням розслідування таємничих обставин і врешті-решт знаходить рішення загадки. Для цієї моделі характерне уявлення про наявність соціального порядку, який злочин порушує, а детектив цей порядок відновлює завдяки інтелектуальним діям. Сищик у цій моделі не заплямований зв'язком зі світом зла. У. Еко, творець нового типу детективного роману, так охарактеризував модель класичного детектива: «існує якийсь усталений порядок, ряд зразкових етичних відносин, якась сила» [Еко 1980, с.51].

Закон, який керує ними згідно з розумом; потім відбувається щось, що порушує цей порядок злочин. Далі починається розслідування, яке проводиться розумом (детективом). Аналізуючи поведінку підозрюваних, детектив відокремлює тих, хто керується прийнятою нормою, від тих, хто від неї відходить; потім він відокремлює уявні відхилення від справжніх, після цього він визначає справжні причини, які, згідно із законами порядку (законами психології та законами *cui prodest* – «кому вигідно?») і породили злочинне діяння; потім він виявляє, хто в силу свого характеру і ситуації був схильний до дії таких причин, і викриває злочинця, якого карають. Порядок

знову тріумфує».

Звернімо увагу на ключові слова у цій характеристиці: порядок, закон, норма. Справа в тому, що в основі ідеології класичного детектива лежить уявлення про пізнання світу. «Добротний традиційний детектив, – на думку руйнівника його канонів, – влаштований так: беруться розрізнені шматочки дійсності, і хтось, наприклад, поліцейський, розкладає їх по порядку та заповнює прогалини. Коли роман завершено, сумнівів місця не залишається. Детектив просякнутий так званою реалістичною ідеологією, де в кожного предмета одно-єдине значення і сюжет не допускає смислових коливань, навпаки, сенс повинен дедалі більше прояснюватися в міру розвитку дії» [Barnes 1995, с.267].

Звичайно, ця модель згодом змінювалася, і в другій половині ХХ століття поступилася місцем іншим типам детектива. Не випадково, розмірковуючи про розвиток жанру, леді Агата, яка писала свою автобіографію в 1960-70-і рр., з подивом відзначала: «Хто міг би подумати, що настануть часи, коли книги про злочини будуть провокувати потяг до насильства і приносити садист описами жорстокості заради жорстокості?». Але Крісті залишалася вірна саме класичному детективу, і, судячи з популярності її книг, виданих тиражем понад 2 мільярди екземплярів і перекладених більш ніж сто мов Землі, ця детективна модель досі затребувана читачем: адже класичний детектив, на переконання блискучого письменника, М. Акершука, «зберігає порядок за доби безладдя» [Ackershoek 1997, с.18].

Таким чином, Агата Крісті зуміла досягти феноменального успіху в жанрі, який Конан Дойл називав «літературною поденщиною» завдяки взаємодії ряду факторів. Тут необхідно відзначити життєві обставини письменниці (розорення батька, драматичне розлучення і необхідність утримувати себе і дитину), пов'язані з соціокультурними змінами, що відбуваються на початку ХХ століття (розвиток фемінізму, зміна становища жінки в соціумі, зміна місця масової літератури в структурі культури та

можливість визнання детективу гідною сферою діяльності).

Але головною причиною успіху Крісті, безумовно, став літературний талант, який дозволив автору знайти вдалу жанрову форму, що базується на моделі класичного детективу, і характеризується такими «фірмовими» прикметами стилю письменниці, як віртуозний сюжет, майстерно виписані характери, особливий тип злочину, збалансований , гумору та ліризму, торжество порядку над хаосом. Все це дозволило письменниці стати визнаною «королевою детективою».

Авторка, яку часто називають «королевою детективу», займає особливе місце в розвитку класичного детективного жанру. Її твори не тільки втілюють найкращі риси «золотої доби» детективу, а й розширюють та трансформують жанрові канони. Вона створила новий стандарт майстерності в детективній літературі, піднявши жанр до нових вершин і вплинувши на багатьох письменників по всьому світу. Її внесок можна розглянути з кількох ключових аспектів: розвиток сюжету, формування ігрової складової детективу, психологізація персонажів, новаторські прийоми, а також еволюція жанрових канонів і образів слідчих.

А. Крісті принесла з собою новий підхід до детективного сюжету, зробивши його більш витонченим та багатогранним. Її роботи завжди містять інтригу, яка тримає читача в напрузі до останньої сторінки. У багатьох творах, таких як «Вбивство у Східному експресі», «Десять негреньят» та «Карти на стіл», вона відступає від традиційної формули детективу, де вбивцею виявляється персонаж, на якого найменше підозрювали. У «Десяти негреньятах» усі герої стають жертвами у загадковій грі, а у «Вбивстві у Східному експресі» – всі персонажі є злочинцями. Такі несподівані сюжетні повороти не тільки стали новаторськими, але й забезпечили успіх детективам Крісті та закріпили її ім'я у світі літератури [Christie 1996, с. 13].

Крісті також зосереджувалася на розширенні кола підозрюваних, що змушувало читачів підозрювати всіх і кожного. Це дало змогу їй створювати

багатоходові інтриги, які викликали інтерес навіть у найбільш уважних читачів. Сюжетні загадки часто мали психологічний підтекст, підкреслюючи складність людської натури і мотивів. Крісті зуміла зобразити не лише злочини як такі, а й складні людські драми, котрі лежали в їх основі.

Одна з найвизначніших рис детективів Крісті – їхній виразний ігровий характер. Її книги – це завжди своєрідна гра між автором і читачем, де останній намагається розгадати, хто є злочинцем. Вона надає читачеві можливість бути «детективом» і самостійно розв'язувати головоломку. У своїх творах Крісті майстерно використовувала такі елементи, як ретельний розподіл доказів, обманні маневри, психологічні хитрощі та несподівані повороти сюжету. Її методика розслідування з залученням усіх можливих підказок не дозволяє читачу передчасно зробити висновки, підвищуючи рівень інтриги і азарту.

Крісті не обмежувалася простим зображенням злочинців і жертв. Вона приділяла велику увагу психології персонажів, їхнім мотивам, емоціям, внутрішнім конфліктам. У багатьох її творах, таких як «Смерть на Нілі» або «Карти на стіл», основна увага приділяється взаємостосункам між персонажами, що значно ускладнює розкриття злочину. Крісті вміла точно відобразити різноманіття людських переживань – від ревності і ненависті до любові та почуття провини, – що дозволяло їй не лише збагачувати свої твори, а й підносити їх на рівень соціально-психологічного дослідження.

Агата Крісті впровадила низку новаторських прийомів, які стали зразковими для детективного жанру. Її творчість можна вважати революційною в багатьох аспектах, адже вона винайшла й використовувала такі підходи, як:

1. Вбивця як оповідач – цей прийом можна побачити у «Вбивстві Роджера Екройда». Оповідач, який веде розповідь від першої особи, виявляється вбивцею, що стало справжньою сенсацією в літературі того часу.
2. Групова змова – у «Вбивстві у Східному експресі» вона створила сюжет, де всі персонажі виявляються співучасниками злочину, чим порушила

традиційні канони, де злочинець зазвичай діє сам.

3. Детективний трилер з релігійним або філософським підтекстом – у деяких творах Крісті, зокрема в «День поминів» [Christie 1999, с. 123] та «Старий песик і сова» [Christie 2000, с. 9], вона піднімає теми, які виходять за межі детективної інтриги.

Крісті створила одних з найвідоміших і найвпізнаваніших детективів у літературі: Еркюля Пуаро та міс Марпл. Пуаро, бельгійський сищик з ексцентричними манерами та вражаючою інтуїцією, став одним із символів класичного детективу. Він уособлює метод дедукції, проникливий розум та неабияке відчуття справедливості. Міс Марпл, літня жінка з англійського села, підкуповує читача своїм здоровим глуздом, гострим спостереженням за людською природою і розумінням мотивації людей. Створення цих героїв дозволило Крісті вивести класичний детектив на новий рівень.

У 1977 році, майже через рік після того, як пішла з життя Леді Агата Крісті, світ побачив одну з її найвизначніших книг – «*An Autobiography*». Вона трохи привідкрила завісу над тією таємничістю й магією, завдяки яким Крісті вдалося здобути і зберігати статус «королеви детективу». Це сталося, попри критику, яка часом звинувачувала її у стереотипності персонажів, занадто вигаданих сюжетах, порушенні класичних канонів детективу та інших літературних «гріхах».

Незважаючи на сильну конкуренцію з боку таких авторів, як М. Елінгем, Д. Сейерс, Н. Марш, а пізніше – Р. Рендел та Ф. Дороті Джеймс, популярність А. Крісті невпинно зростає. Щороку по всьому світу продаються сотні мільйонів примірників її творів, а її ім'я стало символом якісного детективу навіть для тих, хто ніколи не читав її книг. Вона не лише досягла світової слави, а й залишила глибокий слід у світовій культурі, зайнявши своє місце у свідомості багатьох.

Спробуймо дати характеристику творчості Леді Агати та виділити її основні риси творчості. Ось що вона писала в «*An Autobiography*»: «*Detective*

stories have one important advantage – they have a wide choice of formats: you can create a thriller, which is easy and interesting to do, or a detective novel with a sophisticated plot. This is more difficult, because it requires careful development of details, but the reward for the effort will be significant. Or you can write what I call a detective story with a dramatic basis, where most often your task is to protect the innocent» [Christie 1977, с.135].

Перший період її творчості охоплює 1920-ті та частину 1930-х років і відзначається романами з хитромудрими сюжетами, що продовжують традиції «золотої доби», закладені Конан Дойлом, Ван Дайном, Філіпом Макдональдом та іншими. Ці твори насамперед побудовані на інтригах та мають яскраво виражений ігровий характер. У них і персонажі, і їхні стосунки, і атмосфера слугують тлом для розвитку загадок. Фокус полягає в пошуку та накопиченні доказів, де злочинець, як правило, виявляється несподіваним.

Саме невичерпна фантазія авторки, яка вигадувала все нові й нові трюки для приховування злочинця до потрібного моменту, робила ці «ігрові» романи особливо захопливими. Її емоційність і психологізм проявляються не у взаєминах персонажів, а у своєрідній «дуелі» з читачем, де Крісті демонструвала неперевершену майстерність і винахідливість, що залишається недосяжною для багатьох її колег. Справедливо вважається, що більшість оригінальних прийомів у детективному жанрі належить саме їй.

Другий період творчості Агати Крісті, що розпочався приблизно в середині 1930-х років, характеризується значними змінами у її стилі. В таких романах, як «Карти на стіл» [Christie 2005, с. 19], «Смерть на Нілі» та «Десять негрят», вона більше не приховує особу вбивці до кінця, а натомість одразу звужує коло підозрюваних, до якого входить злочинець.

Підхід до розкриття історії також змінюється: на перший план виходять психологічні аспекти, які домінують над матеріальними доказами, такими як залишки недопалків чи дрібні, випадково загублені речі, а також над ретельним відліком часу. Основна увага приділяється людським драмам, і

детективна інтрига слугує лише для їх підкреслення. Тепер читачеві пропонується не просто зіставляти факти, а й розгадувати тонкощі взаємин і характери персонажів, правильно визначаючи мотив злочину. У цей період також помітний інтерес до екзистенційних та філософських питань.

У третьому періоді, що розпочався в кінці 1940-х – на початку 1950-х років, прагнення відводити «детективній» складовій другорядну роль стало ще більш вираженим. Убивства відбуваються не на самому початку, а ближче до середини роману, і частіше є кульмінацією, а не стартовою точкою сюжету. Наприклад, у творі «До нуля» вбивство є лише вершиною подій. Крісті стає менше зацікавлена у власне процесі розслідування, і воно часто або залишається поза межами сюжету, або ж зосереджується на «минулому» злочині, подіях, які передували описаному часовому відрізку. Хоча твори цього періоду часом вважаються слабшими, вони включають такі значущі роботи, як «П'ять поросят» (1943), «День поминів» (1945) та «Випробування невинності» (1958), що викликали як захоплення критиків, так і жваву реакцію читачів.

Стиль письменниці завжди заворожував її аудиторію. Незважаючи на відносно дотримання традицій і правил, що виникли разом із жанром детективу, вона досягла досконалості у мистецтві плутання читача. Її головним завданням було не допустити, щоб хтось передчасно розгадав, хто злочинець, хоча він зазвичай був на виду. Агата Крісті майстерно знала, як приспати увагу буденністю оповіді чи певною інтонацією і скористатися шаблонністю мислення своїх читачів, створюючи інтригу.

Саме її стиль має ряд характерних рис, які можна виділити при аналізі її творчості. Ці особливості можуть бути спільними для всіх її творів або властиві лише окремим з них ією з таких рис є наявність любовної лінії, що розгортається на фоні детективного сюжету. Це можна побачити у творах «Сіра маска», «Блідий кінь» та «Прокляття для леді». Крім того, вбивства часто відбуваються в обмеженому просторі. Крісті також прославилася двома

новаторськими детективними прийомами, які хоча й порушували класичні канони жанру, принесли їй всесвітню славу:

1. Вбивця може бути одночасно й оповідачем.
2. Всі діючі персонажі можуть виявитися вбивцями.

Ці прийоми ілюструють такі твори, як «Вбивство в Месопотамії», «Сумний кипарис» та «Смерть на Нілі». Ще однією рисою є створення ситуацій, коли здається, що жоден персонаж не міг скоїти вбивство, як це показано у «Блідому коні», «Десяти негреньтах» і «Вбивстві в Месопотамії».

Крісті вміло використовує прийом, коли вбивця виявляється тим, кого раніше виправдали. Це можна побачити у творі «Свідок звинувачення». Також часто створюється ситуація, коли всі або більшість персонажів мають мотив для вбивства, залишаючи читача в пошуках справжнього винуватця, як у «Вбивстві в Східному експресі», «Дні поминів» і «Картах на столі».

Ще один цікавий прийом – маніпуляція з годинниками для створення алібі або неправильного часу вбивства. Приклади цього є у «Вбивстві Роджера Екройда», «Вбивстві в Східному експресі» та «Кинджалі зі слонової кістки». Часто під підозрою опиняються ті, хто лише крадії або шантажисти, як це відбувається в «Картах на столі» і «Злі під сонцем».

Агата Крісті також використовувала дитячі віршики та лічилки як елемент сюжету, що можна побачити у творах «П'ять поросят» та «Справа закрита». Вона рідко детально зображувала дитячі образи; винятками є хіба що «Зло під сонцем» і «Кривий будиночок».

Особливий акцент у багатьох творах зроблено на психології вбивці, а не на матеріальних доказах, як це видно у «Другому гонзі», «Картах на столі» та «П'яти поросятах».

Вплив Агати Крісті на детективний жанр є незаперечним. Вона заклала основи, які стали зразковими для багатьох її наступників. Її стиль, методи інтриги та вміння будувати заплутані сюжети стали класичними і багато в чому визначили канони жанру. Вона довела, що детективи можуть бути не

просто засобом для вбивства часу, а й справжнім літературним мистецтвом. Її спадок продовжує впливати на сучасну літературу, кіно та театр.

Агата Крісті зуміла зберегти актуальність своїх творів завдяки майстерному поєднанню класичних елементів детективу з інноваційними прийомами. Її книги читають і сьогодні, вони перекладені десятками мов, а образи Пуаро і міс Марпл залишаються символами детективного жанру. Внесок Агати Крісті у розвиток детективної літератури робить її постать однією з найвидатніших у світовій літературі. Вона не тільки стала однією з найвідоміших письменниць у світі, але й перетворила детективний жанр на невід'ємну частину культурної спадщини людства.

ВИСНОВКИ

У рамках нашої роботи було розглянуто теоретичні засади детективного жанру, його історичний розвиток, жанрові риси класичного детективу, а також особливості творчого вкладу Агати Крісті у розвиток та еволюцію цього жанру.

Дослідження розпочалося з аналізу поняття детективного жанру в літературознавстві. У першому розділі було визначено, що детектив є специфічним літературним жанром, який має свої особливі риси, включаючи побудову сюжету навколо розслідування злочину, дотримання логіки розгадування загадки та застосування психологічної мотивації персонажів. Визначення детективу варіюється в залежності від епохи та літературних шкіл, проте в основі лежить концепція загадки та її розгадки, що забезпечує популярність жанру та його сталість у літературному каноні.

Цей жанр надає можливість літературним персонажам відобразити боротьбу між добром і злом, а також слугує дзеркалом для суспільства, висвітлюючи моральні, етичні та психологічні аспекти кримінальних ситуацій. Визначення детективу є ширшим, ніж просте розслідування, адже охоплює і важливі соціокультурні контексти.

Важливою частиною дослідження стало вивчення історичного розвитку детективного жанру. Було з'ясовано, що його становлення відбулося в умовах соціальних та культурних змін у ХІХ столітті, а класичний період у ХХ столітті став особливо визначальним для формування канону. У цей період були сформовані основні структурні елементи детективного твору: інтрига, чітко окреслені персонажі, особливий спосіб побудови розгадок і численні психологічні нюанси, які забезпечують інтригу й напруження.

Аналіз основних рис класичного детективу показав, що структурна композиція, персонажі та фабула є ключовими елементами жанру. У детективних творах переважає зосередження на злочині та його розгадуванні, чітка логічна послідовність подій і наявність інтелектуального пошуку, який

відображає змагання між слідчим і злочинцем. Основні персонажі - детектив, жертва, злочинець, підозрювані - виконують специфічні жанрові функції й слугують «будівельними блоками» кожного твору.

У другому розділі особлива увага була приділена реалізації жанрового канону в творчості Агати Крісті. Її внесок у розвиток детективу полягає у створенні нових підходів до побудови сюжету та інтриги. Сюжети Крісті завжди характеризуються глибоким знанням людської природи, використанням несподіваних поворотів і подвійних обманів, які сприяють збереженню інтересу до твору до останньої сторінки. Особливістю її сюжетних побудов є те, що вона дозволяє читачу відчувати себе слідчим, поступово «розкриваючи» інтригу через деталі, докази та психологічні взаємодії.

Агата Крісті у своїх творах майстерно реалізувала жанровий канон детективу, зберігаючи його класичні риси, але додаючи свої особливі елементи. Її особливість полягає в умінні грати з очікуваннями читача, створюючи непередбачувані повороти сюжету та нестандартні рішення. Сюжетні побудови Крісті вирізняються чіткістю та ретельністю. Важливу роль відіграє психологічний аналіз персонажів, які стають носіями жанрових функцій, завдяки чому детективні історії виходять за межі простого розслідування злочину і набувають нових сенсів. Вона акцентувала увагу на взаємодії героїв, їх мотивації та прихованих зв'язках, що допомагало створити переконливу інтригу.

Не менш важливими є персонажі Крісті як носії жанрових функцій. Її детективи Еркюль Пуаро та міс Марпл стали символами класичного детективу, демонструючи унікальність підходу до розслідувань і побудови характерів. Вони уособлюють ключові функції детективного жанру, а також слугують засобом реалізації інтелектуальної боротьби зі злом. Персонажі Крісті завжди багатогранні, що дозволяє читачам аналізувати їхні вчинки й мотиви.

Загалом, нам вдалось досягти поставлених завдань, оскільки ми дослідили поняття детективного жанру в літературознавстві та простежили його історичний розвиток. Було охарактеризовано основні риси класичного детективу(структуру, персонажів, фабулу). Ми визначили особливості побудови сюжету й інтриги у творах Агати Крісті, дослідили роль персонажів у її детективах як носіїв жанрових функцій. Та, найголовніше, було визначено місце та значення творчості письменниці у розвитку класичного детективу.

Підсумовуючи, слід зазначити, що місце та роль Агати Крісті у розвитку класичного детективу є унікальними. Вона сформувала жанровий канон, значно розширила його межі, впроваджуючи інновації у сюжет, інтригу й характерологію героїв. Завдяки цьому твори Крісті стали класикою детективного жанру й залишаються взірцем для сучасних авторів. Її внесок підкреслює важливість жанрових традицій, поєднаних із творчим підходом, що дозволяє кожному новому поколінню читачів захоплюватися загадками, створеними цією великою письменницею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. 519 с.
2. Воробйова І. А. Англійські фразеологізми з компонентом-зоонімом у творах Агати Крісті та їхні переклади українською мовою. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2018. С. 79–86.
3. Глущенко А. М., Рудюк О. В. Художня своєрідність творчості Агати Крісті. *Полілог*. 2017. № 5. С. 14–16.
4. Гуляк Т. М. Жіночий детектив І. Роздобудько і Д. Сейерс: компаративний аспект. *Султанівські читання*. 2014. С. 149–155.
5. Капельгородська Н. Р., Кошенко А. П. Зарубіжний детектив. К.: Аконт, 1994. 431с.
6. Кестхеї Т. Г. Анатомія детектива. Будапешт: Корвина, 1999. 262 с.
7. Кицак Л. М. Детективний жанр в літературі ХХ ст. Українська мова і література в школі, 2009. № 8. С.51–53.
8. Коломієць І. І. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 202 с.
9. Крапівник Г. О. Логіка детективного жанру в свідомості сучасної людини. *Грані*. 2014. № 10 (114). С. 28–32.
10. Кукса Г. М. Історія розвитку та типологія жанру детективу у контексті світової літератури. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/12081946.pdf> (дата звернення: 11.10.2024).
11. Кушнірова Т. В., Пругло А. О., Сенчук О. О. Особливості авторського стилю Агати Крісті. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1. (69.1). С. 174–177.

13. Мелетинський Є. С. Міф у романі ХХ ст. *Всесвіт*. 1997. №3. С. 10–18.
14. Макаренко Ю. Г. Особливості відтворення реалій при перекладі романів Агати Крісті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Філологія*. 2016. С. 123-125.
15. Михальська Н. К. Щавурська Б. Г. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. Тернопіль: Богдан, 2005. 361 с.
16. Новікова М. Л. Символіка детективу. *Зарубіжна література*. 1998. №21. С. 6–7.
17. Перенчук О. З. Анахронії детективного жанру (на матеріалі класичної детективної прози). *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27. С. 306-313.
19. Стрижак В. Г. Вияв мовної особистості детектива. *Філологіч. науки*. 2017. С. 106-109.
20. Титюк А. К. Жіночий детектив. *Від бароко до постмодернізму*. 2013. №. 17(1). С. 87–90.
21. Титюк А. К. Жанр «жіночий детектив» в оцінках літературної критики // *Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди: Літературознавство*. 2013. № 2(2). С. 122–128.
22. Філоненко С. О. Масова література: влада жанрів і жанрових канонів. *Слово і Час*. Київ, 2010. № 8. С. 81–93.
23. Христич Н. Л. Мовний аналіз портретних описів персонажів детективних оповідань. *Теоретична і дидактична філологія*. 2015. № 20. С. 413–422.
24. Ackershoek M. A. *The daughters of his manhood: Christie and the golden age of detective fiction*. London: Greenwood, 1997. 128 p.
25. Agassi J. The detective novel and scientific method. *Poetics Today*. 1982. № 3(1), P. 99–108.
26. Alewyn R. *Anatomie des Delektivromans*. Kriminalliteratur. Munchen,

1994. 376 с.

27. Barnard R. A talent to deceive: an appreciation of Agatha Christie. London: William Collins, 1990. 213 p.

28. Barnes M. Best detective fiction. Bingley: Barzun & Taylor, 1995, 115 p.

29. Bernthal J. C. Queering Agatha Christie: Revisiting the Golden Age of Detective Fiction. UK: Norwich, 2016. 271 p.

30. Catano J. V. Detecting change: gender and ethnicity in the detective novel. *Novel: A Forum on Fiction*. 2000, № 33(3), P. 432–439.

31. Champigny R. What will have happened. Choice: Publication of the Association of College and Research Libraries, a Division of the American Library Association. 1978. №15. P.1–6.

32. Chandler R. The simple act of murder. Boston: Houghton Mifflin, 1990. 330 p.

33. Christie A. An Autobiography. New York: DODD, MEAD & COMPANY, 1977. 560 p.

34. Christie A. Best Detective Stories. Edinburgh: Longman, 1996. 137 p.

35. Christie A. Cards on the Table. London: HarperCollins UK, 2010. 320 p.
URL: <https://books.google.bg/books?id=AYdZP0aOpqIC&lpg=PP1&dq=Christie%20A.%20Cards%20on%20the%20Table&hl=ru&pg=PP1#v=onepage&q=C%20Christie%20A.%20Cards%20on%20the%20Table&f=false> (дата звернення: 27.09.2024).

36. Christie A. Evil Under the Sun. London : HarperCollins UK, 2010. 288 с.
URL:<https://books.google.bg/books?id=kZ3tsnW5joIC&lpg=PP1&dq=Christie%20A.%20Evil%20Under%20the%20Sun&hl=ru&pg=PP1#v=onepage&q=C%20Christie%20A.%20Evil%20Under%20the%20Sun&f=false> (дата звернення:27.09.2024).

37. Christie A. Five Little Pigs. London: HarperCollins UK, 2006. 384 с.

38. Christie A. Cards on the Table. London: HarperCollins UK, 2005. 352 с.

39. Christie A. The Day Passed. London: Pan Books Ltd, 1999. 227 p.

40. Christie A. *The Old Dog and Owl*. London: HarperCollins, 2000. 288 c.
41. Eco U. *The Name of the Rose: A Medieval Detective Story*. New York: Harcourt Brace. 1980. 357 p.
42. Grella G. Murder and manners: The formal detective novel. *Novel: A Forum on Fiction*. 1970, №4(1), P. 30–48.
43. Hagen O. A. *Who done it? A guide to detective, mystery, and suspense fiction*. New Jersey: Bowker, 1999, 834 p.
44. Haycraft H. *Murder for pleasure: The Life and Times of the Detective Story*. London: Peter Davies, 2002. 235 p.
45. Haycraft H. *The art of the mystery story*. New York: Biblo & Tannen, 2002. 565 p.
46. Klein K. G. *The Woman Detective: Gender & Genre*. USA: Illina Books edition. 1995. 246 p.
47. Maugham W. S. *The decline and fall of the detective story. The vagrant mood*. London : Vintage Classics, 2002. P. 170–188.
48. Murch A. E. *The development of the detective novel*. London: Peter Owen, 1958. 272 p.
49. Makinen M. *Contradicting the Golden Age: Reading Agatha Christie in the Twenty-First Century*. Liverpool: Liverpool University Press, 2019, 92 p.
50. Queen E. *The detective short story*. New York: Biblo and Tannen, 2019. 156 p.
52. Rycroft C. A detective story. *Psychoanalytic Quarterly*. London, 1997. № 2. P. 229–245.
53. Symons J. *The detective story in Britain*. London: Longman, 2000. 145 p.
54. Thompson H. D. *Masters of mystery*. London: Collins, 1991. 259 p.
55. Van Dine S. S. *Twenty Rules for Writing Detective Novels*. New York: Literary Guild. 2019. 257 p.
56. Wells C. *The technique of the mystery story*. URL : <http://gaslightlit.s3-website.ca-central-1.amazonaws.com/gaslight/ToMmenu.htm> (дата звернення:

27.09.2024)

57. Wilson E. The Literary Criticism of Detective Fiction. New York: Viking Press. 1997. 432 p.

58. Wolcken F. Der literarische Mord – Eine Untersuchung über die englische und amerikanische Detektivliteratur. Numberg: Nest Verlag, 1953. 347 s.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

59. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти УМСФ**

Я, Теличко Аліна Денисівна, студентка 2 курсу магістратури, форми навчання заочної, факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин, - спеціальність 035 «Філологія», освітньо-професійна програма 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська», адреса електронної пошти alinatelychko@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Жанровий канон детективу у творах А. Крісті» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, щовизначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) _____